

ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî
Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Hazırlayan
Prof. Dr. Ahmet Kartal



ULUĞ BİR ÇINAR
İmâm Mâturîdî

Uluslararası Sempozyum Tebliğler Kitabı

28-30 Nisan 2014 • Eskişehir

Yayına Hazırlayan
Ahmet Kartal

Koordinatör
Derya Aydın

Grafik Uygulama
Sercan Arslan

Mizampaj
Çelebi Şenel

1. Baskı, 2014 İstanbul

Baskı Cilt

Ofis Yayın Matbaacılık, Güven Sanayi Sitesi, B Blok
No: 386 Tel: (0212) 576 47 15
Topkapı/İSTANBUL

Sertifika No: 19492



DOĞU ARAŞTIRMALARI MERKEZİ
Bab-ı Ali Yokuşu, Cemal Nadir Sk. B.Milas Han
No: 24/114 Sirkeci/İstanbul Tel: (0212) 520 27 19



Öğr. Gör. Ahmet Sait TUNÇPINAR

1974 Bayburt'ta doğdu. İlk, orta ve lise eğitimini İzmit Karamürsel'de tamamladı. 1999 yılında Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Amerika Birleşik Devletleri'nde dil eğitimi aldı ve iki yıllık fakülte bitirdi. Aynı ülkede özel bir vakıfta 1,5 yıl öğretmen olarak çalıştı. 2010 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 'İmam Maturidi'nin Te'vilatu'l-Kur'an adlı tefsirinde din eğitimi' adlı çalışmayla yüksek lisansını tamamladı. 2011-2013 yılları arasında N. E. Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde hazırlık sınıfında dışardan Arapça derslerine girdi. Halen Necmeddin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Temel İslam Bilimleri ana bilim dalında Arap dili ve belagati bilim dalında 'Hamid b. Ali b. İbrahim el-imadi ve Şiirleri' adlı tezle doktora devam etmektedir. Özel bir kurumda öğretmen olarak çalışmakta olan Tunçpinar, evli ve iki çocuk babasıdır. İngilizce ve Arapça bilmektedir.

İmâm Mâturîdî'nin Eğitimle Alâkalı Bazı Ayetlere Getirdiği Yorumlar

İslam medeniyetinin üç önemli merkezi sayılan Ortadoğu, Endülüs ve Orta Asya önemli sımaların yetişmesine vesile olmuşlardır. Bu medeniyetlerin yetiştirdiği birçok kişinin de, eğitimle alakalı mustakil bir eserleri yoktur; ama yazdıkları eserlerinde bu konuyla alakalı çok ciddi meselelere değinmişlerdir. Bunlardan birisi olarak hayatını eğitim-öğretim faaliyeti içinde geçiren, akla ve sistemli düşünmeye önem veren Maveraünnehir Semerkand'dan İmâm Mâturîdî'yi zikredebiliriz.

Semerkand, eğitim ve öğretim faaliyetleri açısından son derece önemliydi. Bu sebeple insanlar, çocuk yaşta ilk dinî eğitime bu şehirde başlarlardı. Bu şehirde günümüzün ifadesiyle meşhur üniversiteler mevcuttu. Bunlardan en önemlisi Dâru'l-Cüzcâniyye medresesidir. İşte Mâturîdî de tahminen 230/844 yılına yakın bir zaman diliminde Semerkand'da doğmuş ve ilk eğitimini bu eğitim merkezinde almış bir âlimdir. Hayatı bu merkezde eğitim almakla başlamış ve sonrasında yine aynı eğitim yuvasında hayatının sonuna



kadar hoca olarak devam etmiştir. Dâru'l-Cüzcâniyye, Mâturîdî'nin hocalarının ve kendisinin yetiştirdiği ve orada ders verip binlerce talebe yetiştirdiği bir ilim yuvasıdır.¹ Yani o, hayatını bir eğitim-öğretim faaliyeti içinde geçirmiştir. O ve talebeleri sadece ilmi faaliyetlerle meşgul olmuş, dini dünyaya alet etmemişlerdir.² Bundan dolayı Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde idareyle arasının iyi olmadığı, ilmi herhangi bir çıkar elde etmek için yapmadığı, hiç çekinmeden siyasilere ve âlimlerin doğrularına doğru, yanlışlarına yanlış dediği bilinmektedir. Manevî yönünün kuvvetli olduğu da yine kaynaklarda belirtilmektedir.³ Mâturîdî kişilik olarak ilmi seven, cesur, hür ve sistemli düşünen, ilmi amelle götürmeye azmetmiş bir insandır. Mâturîdî 333/944'de Semerkand'da vefat etmiştir. Kendisine atfedilen birçok eser olmakla beraber en önemli iki eseri, *Kitâbu't-Tevhîd* ve *Te'vilâtü'l-Kur'ân*'dır.

Biz bu çalışmamızda Mâturîdî'nin bu iki kıymetli eserine özellikle de tefsirine eğitim açısından bakmaya çalışacağız. Eğitim açısından bakarken de ilk önce eğitimle alakalı kullandığı kavramları inceleyecek sonra da eğitimin değişik yönlerinden belli ayetlere getirdiği yorumlara ulaşmaya gayret edeceğiz.

İmâm Mâturîdî'nin Eğitimle Alakalı Kullandığı Bazı Kavramlar

Mâturîdî belli bir döneme damgasını vurmuş ve bir inanç doktrinin kurucusudur. Hem tefsiri *Tevlât'ta* hem de *Kitâbu't-Tevhîd* adlı eserinde bahsettiği hususların daha iyi anlaşılması için kullandığı kavramları bilmek önemlidir. Buna binaen onun kullandığı kavramları üç ana başlıkta incelemeyi uygun gördük. Bunlar ilim, eğitim ve eğitimde metod başlıklarıdır. Bu kavramlar teker teker incelenip Mâturîdî'nin ortaya koymaya çalıştığı eğitimle alakalı görüşlerine bir zemin hazırlanmaya çalışılacaktır.

Bilgiyle İlgili Kavramlar

Havâss, 'İyân, Akıl ve İlim

Mâturîdî'nin bir çok mütefekkirde olmayan bir özelliği Sönmez Kutlu'nun da vurguladığı gibi bir 'bilgi kuramı'nın olmasıdır.⁴ Onun bu kuramını hem *Tevhid* adlı eserinde hem de tefsiri *Tevlât'ta* çok açık bir şekilde görmek mümkündür. Mâturîdî'nin ilim üzerinde çok durmuş olması Kur'ân'ın bu meseleye çok önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Hanifi Özcan'ın ifade ettiği gibi, Kur'ân Mâturîdî'nin gerek sistemine, gerekse metoduna yön veren ana etkidir.⁵

Mâturîdî'nin, *havâss*, *'iyân*, *akıl* ve *ilim* kavramlarına ne kadar çok yer verdiği *Tevhîd* ve *Tevlât* adlı eserleri incelendiğinde açıkça görülür. Mâturîdî, bunlardan ilim kavramını merkeze alır. Diğerleri ise ilmi destekleyen ve buna hizmet eden kavramlardır. Mâturîdî'ye göre nitelikli ilim ancak *'iyân* ve *havâss*'in testleriyle, aklın ve *nazar*'ın da değerlendirilmesiyle gerçekleşir. Bu ana şema Mâturîdî'de çok önemlidir. Mâturîdî bütün bunların hepsini dini doğru anlamak için kullanır.

Sağlam bilgiye ulaşmak sağlam vasıtalarla olur. Bunların arasında da Kur'ân'ın önemli gördüğü duyu organları gelir. Mâturîdî duyu organları için iki kavram kullanmaktadır. Bunlardan biri *havâss* diğeri de *'iyân*dır.

Mâturîdî'ye göre, insana verilen duyu organları ve bunların vazifelerini de ihtiva eden *havass*, insanın bu âlemde gördüklerini değerlendirerek göremediği ve hissedemediği âlemi bilme özelliğine sahiptir.⁶

Mâturîdî *havass* kelimesine yer vermeden bizzat bu kelimenin içeriğinde kullanılan göz, kulak gibi organlara yer vererek bazı açıklamalarda bulunduğu da görülür. Bu açıklamalarda en çok üzerinde durduğu nokta, bu organların yerli yerinde kullanılmamasıdır.

Mesela, Mâturîdî, "Ancak kulak verenler daveti kabul ederler. Ölüleri Allah diriltir, sonra O'na dönerler."⁷ âyetinin yorumunda "Allah her insan için iki kulak, iki göz ve iki hayat vermiştir. Bu kulakların biri ebedi kulak, bu gözlerin birisi de ebedi gözdür. Aynı şekilde her insan için de iki hayat bahşetmiştir. Biri ahiret hayatı, diğeri de *muktazî*, hayat yani dünya hayatıdır. Sonra herkese biri dünyaya ait duyma, diğeri de ahirete ait duyma vermiştir. Allah, bu gözün, kulağın ve hayatın kıymetini bilmeyenlerden bunları aldı. Bunun gibi beşere verilen akıllar da ebedi olanı idrak etsin diye verilmiştir" diyerek duyu organlarından kulak ve gözün ilim vasıtası olarak yerli yerinde kullanılmasına işaret etmiş ve bunların ahirete endeksli birer bilme vasıtası olarak değerlendirilmesi üzerinde durmuştur.⁸

Mâturîdî farklı âyetlerin tefsirlerinde *havass* kavramıyla alakalı ayrıca şunlara da dikkat çekmiştir; mesela dil ve kalbin her ikisini de Allah'ın dinine muvafık kullandıkları için müminler, diri ve canlı olarak adlandırılırlar.⁹ Eğer insan imanlı olursa duyu organları olan göz, kulak ve dil de iman nuruyla hareket eder, küfür ise bu nuru örter.¹⁰ Faydalanılmayan duyu organlarından kulak, göz, dil ve aklı Allah yok sayar.¹¹



Mâtürîdî'nin duyu organları için kullandığı diğer bir kavram ise 'â-ye-ne' kök fiilinin masdarı ve şüphe olmayacak şekilde, yüz yüze gelerek bir şeyi görme ve bir şeye bakma manalarına gelen¹² 'iyân' kavramıdır. Mâtürîdî 'iyân' kavramını istilâhî manasında da kullanmıştır. Ona göre insana ait belli olumsuzlukların meydana gelmemesi, ona dinin öğretilmesiyle yani din eğitimiyle mümkündür. Bu eğitimde öncelikle bir yaratıcının varlığına daha sonra da o yaratıcının seçeceği bir muallim (peygamber)'e ihtiyaç vardır. Yani Allah, insanı tabiatında bulunan bilgisizlik ve nefsanî baskılarla baş başa bırakmamış, gideceği yolu göstermiştir. Bu yolda insanın bir dinî eğitim alma ve bu eğitimi başkalarına verme yollarından biri de, duyu organlarını iyi kullanma ('iyân')dır.¹³ Görüldüğü gibi Mâtürîdî 'iyân'ı yani duyu organlarını ve duyuları kullanmayı eğitimde ilk yollardan biri olarak görmektedir.

Mâtürîdî, doğru ve sağlam bilgiye ulaşmak için birbirinden biraz farklı, duyular ve duyu organları manasına gelen *havass* ve 'iyân' kavramlarını birer aracı olarak kullanır ve bunlara önem verir. Belki bunlardan daha fazla önemli bir kavram daha vardır ki, Mâtürîdî'yi çağdaşlarından ayrıcalıklı kılar. Bu da ona göre *havass* ve 'iyân' tarafından elde edilen verileri değerlendirme gücüne sahip *akıl* kavramıdır. İşte aklın önemi burada ortaya çıkmaktadır. Mâtürîdî, Hülya Alper'in de vurguladığı gibi, akla ilahî bir emanet olarak bakar.¹⁴ Ona göre bir fiilin iyi olabilmesi, 'iyân' ve *havass*'dan gelecek verileri değerlendiren aklın onayına bağlıdır.

Mâtürîdî eserlerinin birçok yerinde *akıl* kavramına vurguda bulunmuş, onu değişik şekillerle tarif etmiş, mahiyetini ve bazı özelliklerini açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca aklın yaratılış sebebini, ilim elde etme yollarından biri olduğunu, sınırlarını, kıvamını, akıl muhkem-müteşabih ve maruf-münker ilişkisini, iman-akıl ilişkisini, ölümünü, akıl-ilim ve akıl-nakil ilişkisini de yeri geldiğinde izah etmiştir.

Mâtürîdî aklı birçok şekilde tarif etmiş ve mahiyetini değişik özellikleriyle şöyle açıklamaya çalışmıştır; "Akıl, Allah'ın insana kıymetli şeyleri kıymetsizlerinden ayırt etmek için verdiği bir alettir.¹⁵ Yine ona göre akıl Allah'ın insana ihtiyacı olan şeyleri açıkladığı bir vasıttır.¹⁶ "Akıl Allah'ın yarattığı şu âlemden bir cüzdür. Allah, onu bu âlemin içindeki kötülüklerin ve iyiliklerin bilinmesi için bir delil; hikmet ile beyinsizliğin, itkan ve abesin temyizi için bir âlem, işaret yaptı. Allah, akılla övüleni yerilenden, rağbet

edileni rağbet edilmeyenden ayırdı. Kısaca O, akıl hikmet için inşa etti."¹⁷

Mâtürîdî aklın ayrı bir özelliğine ise şu ifadeleriyle dikkat çekmiştir; "Kur'an'daki seyr ve bakma emri, ayaklarla yürüyüp gidip bir yere bakmak değildir. Kâinat hakkında irsal-i fikir ederek yolculuk etmektir, yani (aklı kullanarak) fikir yolculuğudur."¹⁸

Demek ki akıllar ibret almak ve tefekkür etmek için yaratılmıştır.¹⁹

Mâtürîdî aklın sınırlı oluşuna ise şu ifadelerle değinmiştir; "Akıllar bütünüyle eşyayı ihata etmekten son derece noksan olarak inşa edilmiştir. Anlayışlar da meselelerin gayesine ulaşmaktan noksan kalacak şekildedir. Zira onlar bütünüyle sonsuz olan bu âlemin bir cüzüdür. Anlayış sebepleri zahir âlemdeki şeyleri anlamakta zorluk çekerken, gizli âlemi anlamaması gâyet normaldir. Dolayısıyla Allah'tan bir işaret olmadan Rububiyetinin hikmetlerini kim anlayacağını iddia ederse o akla zulmetmiş olur."²⁰ Mâtürîdî ayrıca aklın sınırlı oluşunu, eşyayı bütün yönleriyle ve her şeyi teferruatıyla bilemeyeceğine, sonradan yaratılmış olmasına, birtakım arzular isabet etmesine veya incediği konunun karmaşık olmasına bağlamaktadır.²¹

Mâtürîdî aynı zamanda aklın kıvamından bahsetmiş, aklın kıvamını, dinde rehber olan insanlarla bulabileceğini vurgulamıştır.²²

Yine ona göre maruf, akıl tarafından müstahsen olan şey, münker ise aklın hoş görmediği şeylerdir.²³

Mâtürîdî aklın ölümünden de bahsetmiştir. "Ya Musa! Allah'ı apaçık görmedikçe sana inanmayacağız" demiştiniz de gözleriniz göre göre sizi yıldırım çarpmıştı."²⁴ âyetinin yorumunda *sâika* kelimesi, içinde ölüm olan azaptır. Fakat ölüm iki kısımdır: Beden ve canların ölümü, diğeri de aklın ve zihnin ölümü" diyerek aklın ve zihnin de ölebileceğini ifade etmiştir.²⁵

Mâtürîdî'nin üzerinde durduğu bir diğer mesele de akıl-ilim ilişkisidir. Şu ifadeleriyle bu meseleyi genişçe ele almıştır. "Akıl ilmin önündedir. Zira bilinecek şey akılla bilinir. Peki, o zaman niye Kur'an'da yalnız âlimler aklederler dedi de bunu sadece akıllı olanlar bilir demedi. Bunun birkaç veçhesi vardır: Birincisi; misaller anlaması uzak olan şeyleri fehme takrip için ve anlaşılması zor şeylerden örtüyü açmak yani keşfetmek için verilir. Dolayısıyla bunları yani bu misallerin niçin verildiğini ancak âlim akledebilir. İkinci vecih; akıllar eşyanın esbabını ve delillerini bilir fakat eşyanın hakikatini bilemez. İlme gelince ilimle eşyanın hakikatine, kendisine ve sûretlerine ulaşmak



mümkündür. Üçüncü vecih yani bu misallerden ancak âlimler istifade eder. Çünkü âlim Allah'ın verdiği göz, kulak gibi duyu organlarından hakkıyla istifade etmeyi bilmiştir.²⁶

Mâturîdînin üzerinde durduğu bir diğer konu da akıl-nakil ilişkisidir.²⁷ O, bu konuya şu ifadeleriyle yer vermektedir: "Bilinmelidir ki, dinin öğrenilmesinde başvurulacak vasıtalar iki olup biri nakil, diğeri de akıldır. Nakil ve haber, hiçbir topluluğun güvenle uygulamaktan ve başkalarına da tavsiye etmekten müstağni kalamayacağı yöntemlerden biridir."²⁸

Mâturîdî'de buraya kadar incelemeye çalıştığımız kavramlar, sağlam bir bilgi elde etmenin vasıtaları diyebileceğimiz kavramlardır. O bütün bu vasıtaları doğru bilgiye ulaşmak için kullanır ve bu konuda hassas davranır. Şimdi ilim kavramını o nasıl kullanmakta ve onu hangi yönlerden değerlendirmekte, bunları inceleyebiliriz.

Mâturîdî ilmin sorumluluğunun, amel olduğunu şu ifadeleriyle vurgulamıştır; "Onlar hakiki manada sağır, dilsiz ve kör değildiler, fakat bu duyu organlarından gerektiği gibi yararlanamadıklarından dolayı bu şekilde vasıflandırıldılar. Zira ilimden, görmeden ve duymadan maksat bunlardan faydalanmadır. Faydalanma olmayınca o zaman ilim, ilmi olmayan, göz gözü olmayan, kulak da kulağı olmayan birisi gibi değerlendirilir. Çünkü bunlardan gereğince faydalanmamış ve onlarla amel etmemiştir."²⁹

O, çok önemli bir mevzu olan ilim-amel ilişkisine, "Muhakkak ki o (Yakup), katımızdan öğrettiğimiz bir ilim üzereydi."³⁰âyetine, "yani bildiğiyle amel eder ve o bilgidен faydalanırdı" yorumunu yaparak işaret etmiştir. Dolayısıyla anlamaktayız ki, Mâturîdî'ye göre bilginin sorumluluğu bilgi amele dönüşüğünde gerçekleşir.³¹

Mâturîdî, ayrıca ilmin önemi ve sorumluluğuna "ilimden maksat salih amel işlemektir. Sadece ilim talebi yalnız başına bir şey ifade etmez"³²diyerek değinmiş, "Bazen bir insana ilim verilir ama ondan faydalanma imkânı verilmeyebilir"³³ diyerek de ilmin eğer kendisinden faydalanılırsa bu sorumluluğun yerine getirilmiş olacağını vurgulamıştır.

"Ulü'l-elbâb, öz ve akıllarından faydalanmayı bilenler demektir"³⁴ diyerek vurgulamıştır.

Mâturîdî, tefsirinin birçok yerinde yararsız bilgidен uzak durmayı da tavsiye etmiş ve bilgiye olan ihtiyaca bir sınır çizerek bu konudaki sorumluluğa dikkat çekmiştir. Mesela Hz. Âdem için söz konusu olan

"ağacın" hangi ağaç olduğu,³⁵Nisa sûresindeki "kantar kantar" ifadesinin tam miktarının ne olduğu,³⁶ Kehf sûresindeki "rakım"ın ne demek olduğu³⁷gibi konularda kesinlikle açıklamada bulunmamıştır. Mesela "Ey Âdem! Eşin ve sen cennette kal, orada olandan istediğiniz yerde bol bol yiyin, yalnız şu ağaca yaklaşmayın; yoksa zâlimlerden olursunuz" dedik.³⁸âyetinin yorumunda "Bu ağacın mahiyetinin ne olduğu, ancak Kur'an âyeti veya hadisi şerifle mümkündür. Bu ağacın mahiyeti ancak Allah katından bir bilgiyle bilinebilir. Dolayısıyla bizim bu ağacın hakikatini bilmeye ihtiyacımız yoktur. Bize lazım olan buradaki masiyetin mahiyetini bilip ondan kaçınmak, bu âyetteki itaati öğrenip ona iştiaak duymak olmalıdır" diyerek lüzumsuz bilgidен de kaçınmamız gerektiğini vurgulayarak, bilmenin de bir sorumluluğu olduğuna dikkatlerimizi çekmiştir.³⁹

Ayrıca yine bu konuda "Bilmediğin şeyin ardına düşme; doğrusu kulak, göz ve kalp, bunların hepsi o şeyden sorumlu olur."⁴⁰âyetinin yorumunda, "Bilgin olmadığı şey hakkında bir şey söyleme demektir. Başka bir yorumunda ise görmediğin şey hakkında gördüm, duymadığın şey hakkında duydum, bilmediğin şey hakkında da bildim deme!"⁴¹diyerek yine farklı bir şekilde faydasız bilgilerin peşinden koşmaya dikkat çekmiş, ihtiyaç olan bilgilerin peşinden koşmak gerektiğini vurgulamıştır.

Mâturîdî, tefsirinde ilmin zıttı cehaletle alakalı da yeri geldiğince açıklamalarda bulunmuş ve bu farkı izah etmiştir. Mesela "İşte sana da buyruğumuzla Cebra'il'i gönderdik; sen Kitap nedir, iman nedir önceleri bilmezdin, fakat Biz onu, kullarımızdan dilediğimizi onunla doğru yola erıştirdiğimiz bir nur kıldık. Şüphesiz sen de insanlara, göklerde ve yerde ne varsa kendisinin olan Allah'ın yolunu, doğru yolu göstermekte-sin. İyi bilin ki işler sonunda Allah'a döner."⁴²âyetinin yorumunda "Bilmezdin" ifadesiyle ilgili olarak bilmezdin denmiş ama bu konuda cahilsin denmemiş. Yani bilmediği ifade edilmiş ama cahil olduğu söylenmemiş. Mesela çocuklar veya küçükler bilmezler ama onlara cahil denmez. Çünkü cehaletle vasıf için bir kişinin düşünme, bakma ve ilim sebeplerine sahip olması sonar, bunları terk etmesi gerekmektedir. İşte o zaman cehaletle vasıflandırılır.⁴³diyerek cahillik ve bilim-cehalet ilişkisine dikkat çekmiştir.

Hikmet

Hikmet Kur'ânî bir kavramdır. Sami Şekeroğlu'nun da vurguladığı gibi Mâturîdî de bu kavramın birçok yerde tanımlarını vermiş ve kullanmıştır.⁴⁴Bu kavramın



ne manaya geldiğini anlamak Mâturîdî'nin ilim düşüncesini anlamada yardımcı olacaktır. O tefsirinde hikmetin şu manalara gelebileceğini kaydetmiştir;

Hikmet, Kur'ân bilgisi, tefsiri ve Kur'ân'ı anlamaktır, fıkıhtır, peygamberliktir, görüşte ve düşüncede, her şeyin hakikatinde isabetli olmaktır. Zira bunlarla şerhlerden korunulur, hayırlara ulaşılır. Hakikatte hikmet bir şeyi yerli yerine koymak her hakkı hak sahibine vermektir.⁴⁵ *Hikmet*, fıkıh, helal ve haram, sünnet, vaaz manalarına da gelmektedir.⁴⁶ *Hikmet* insana taallüm olmadan verilen ilimdir. Kitap ezberlenen şey, *hikmet* de kıssadır.⁴⁷

Ona göre *hikmet* iki duyu organına dayanır bunlar da dil ve kulaktır. Bu iki büyük nimet sayesinde insan birçok nimete ulaşır.⁴⁸

Ona göre *Hikmet'in* iki şekli vardır. Birincisi adalet, ikincisi de fazilettir.⁴⁹

Mesela bir yerde insanın her zaman tefekkür sistemiyle elde edeceği bir sonucun hikmet olamayacağını ifade ederek hikmetin sadece tefekkürle olmayacağını vurgulamıştır.⁵⁰ Onun bu ifadelerinden onun *hikmet* anlayışının davranış yönü olduğunu çıkartabiliriz.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Maturîdî'nin hikmet anlayışı davranışla alakalıdır.

Tefekkür, Teemmül, Tezekkür, Tedebbür ve Nazar

Mâturîdî'nin sık sık kullandığı kavramlardan olan, *tefekür*; fikir yürütmeye⁵¹, *teemmül*; bir şeyin doğruluğunu araştırmak⁵², *tezekkür*; unuttuğunu hatırlamak⁵³, *tedebbür* ise bir şeyi sonuçlarına göre düşenebilmek⁵⁴, *nazar* ise ibretle bakıp tefekkür etmek⁵⁵ demektir.

Mâturîdî *tefekür'ün* üzerinde cereyan ettiği delillere de, açıklık getirerek tefekkür ve benzeri kavramların üzerinde gerçekleşeceği alanın mahiyetini şöyle açıklamıştır; "âyetler; işaretler ve deliller demektir. Bunlar da kısım kısım dırlar: bazıları 'hissiyyat' yani maddi delillerdir, Allah'ın vahdaniyetine delalet eden bütün yaratıklar ve mevcudat buna misaldir. Bazıları semiyat yani peygamberlerin herhangi bir ta'lim olmadan öğrendikleri bir yolla vakıf oldukları haberlerdir ki bunların hakikatini ancak Allah bilir. Allah peygamberlerine onlar için birer âyet, mucize ve delil olması için bunlara muttali kulmuştur. Bu delillerden bazıları da akliyyat yani akli delillerdir; bunlarda imtihan ve araştırma ile anlaşılabilir delillerdir."⁵⁶

Farklı bir yerde de *tefekür'le* beraber benzer kelimeler kullanarak onun da bu anlama geldiğini ifade

etmiştir. Ona göre *tefekür*, aklı kullanmak, anlamak, ibretle bakmak demektir.⁵⁷

İlmin elde edilmesinde araç olarak görebileceğimiz bu kavramları Mâturîdî birbirlerini açıklamada kullanmakta ve bunlara çoğu zaman aynı manalar yüklemektedir.

Fahs, Tefahhüs ve Bahs

Sözlükte *fahs* ve *bahs* kelimeleri, hayvanların toprağı eşelemesine⁵⁸ denmektedir. Buradan hareketle bir şeyi bulmak için araştırma manasına kullanılır olmuştur. *Tefahhüs* aynı manaya gelmekle birlikte aktarılan 'tefa'ül' babının özelliği olan tekellüf yani biraz zorlayarak bir işi yapmayı da taşımaktadır. O zaman mana, bütün cehd ve gayretini ortaya koyarak araştırmada bulunma olur.

Mâturîdî özellikle Kur'ânî olmayan bu kavramı kullanarak araştırmanın önemine işaret etmiştir.

Bilindiği gibi müteşabih âyetler manası ilk bakışta anlaşılmayan bilgileri ihtiva ederler. Mâturîdî bu şekildeki âyetleri anlamak için enine boyuna ve uzun araştırma manalarını da vereceğimiz *fahs* kelimesini kullanarak meseleye araştırma yörengeli bakmak gereğini hatırlatmıştır.

"Müteşabih içine emanet edilen şeyleri *fahs* etmek murad edileni elde etmek için ortaya konmuştur."⁵⁹

Mâturîdî, bu üç kelimeyi birlikte kullanarak bunlara aynı manaları yüklediğini göstermiştir. Aşağıdaki alıntı buna bir örnek olarak verilebilir;

"Hitap vardır kulağı ilk geldiğinde anlaşılır. Hitap vardır muradı ancak üzerinde *nazar*, *tefekür* ve *tedebbür* sonunda anlaşılır. Hitap vardır muradı ancak Allah rasulüne veya bu konuda ilmi olana sualle anlaşılır. Âyette soru sorulmuş; cevap ise talep, *bahs* ve *tefahhüs* için terkedilmiştir."⁶⁰

Mâturîdî, bu kavramları kullanarak eğitim için çok önemli olan araştırarak bilgiye ulaşmaya vurguda bulunmuştur.

Eğitimle İlgili Kavramlar

Tibâ'

İnsanın yaratıldığı seciyyeye, yaratılışa ve tabiata sözlükte *tab'* denmektedir. *Tibâ'* ise insanda bulunan ve izalesi neredeyse imkânsız olan iyi ve kötü huyların bütününe ifade eden bir kelime olarak kullanılmaktadır.⁶¹ Mâturîdî bu iki kavramı insanın yaratılışıyla alakalı hemen hemen her yerde kullanarak ona sözlük anlamından biraz daha geniş bir mana yüklemiştir.



Ona göre Allah Teâlâ insan türünü dünya lezzetlerine meyleden bir karakterde yaratmıştır. Bundan dolayı da beşerî yaratılış kişiyi bu lezzetlere davet eder ve onları kendi gözüne cazip gösterir; çünkü insanın yapısına yaratılıştan meyli bulunduğu şeylere karşı kuvvetli arzular yerleştirilmiştir. İnsan tabiatı kişinin acı ve meşakkat hissedeceği şeylerden kaçır.

Mâturîdî ayrıca *tibâ'* dediği insanın bu yaratılışını akılla da alakasını çok güzel bir şekilde ortaya koyar. Ona göre insanın *tibâ'* aklın düşmanlarından biridir. Zira *tibâ'* bir şeyi güzel görebilir ama akıl buna onay vermez ve bir çelişki meydana gelir. Bu sûretle tabiatı, bir şeyi güzel veya çirkin görme noktasında aklının düşmanlarından biri haline gelir.

Mâturîdî bu çelişkiyi de çözümsüz bırakmamıştır. Ona göre insanın tabiatını ifade eden *tibâ'* ile *akıl* arasındaki çatışmayı engellemenin yolu eğitimidir. Bu eğitim de bu tabiatın benimseyebileceği güzel bir yöntemle sürekli olarak yönlendirme sûretinde gerçekleşebilir. Mâturîdî bu eğitim işine örnek olarak da kuş ve hayvanların eğitilmelerini gösterir.⁶² Nasıl ki hayvanlar başta insanların istediği davranışları uygulamaktan kaçır ama daha sonra tecrübeli eğitimciler vasıtasıyla uzun süren bir uğraşla bu davranışları kazanır, hale gelirler aynen insan da bu şekilde tabiatının istediği ama aklın hoş görmediği şeylerde aklın tarafına meyletmesi ve ona göre davranması eğitim ve tecrübeli öğretmenler sayesinde mümkündür.

Bunların dışında Mâturîdî'ye göre *tiba*, üst bir otoriteye boyun eğen⁶³, cahil bir yapıda⁶⁴, denizin dalgalarının korkulu halinden bile ürküp kaçan⁶⁵, savaştan ve düşmanla mücadeleye yaklaşmayan⁶⁶, meşru olmayan bir şekilde erkek kadın halvette kalmasını hoş görmeyen⁶⁷, ümitsizliğe düştüğünde istemeyi terkeden ama ümit hissettiği yerde dua eden⁶⁸, hayır ve bolluğa rağbet gösteren ama şiddet, bela ve kerahetten kaçan⁶⁹, unutan, hata eden⁷⁰ ve gaflete düşebilen⁷¹ bir özelliktedir.

Mâturîdî *tiba* kavramı için farklı bir özellik olarak şunu da zikreder. Ona göre *tiba* cevherinde olan şeyi tevlid eder, yani ürün olarak ne ekilmişse o şeyin meyvesi çıkar. Tıpkı sığağın sığağı, soğuşun soğuşu tevlid ettiği gibi.⁷² O bu ifadeleriyle biraz daha huy dediğimiz şeye işaret ediyor gibidir. Zira insanın huyu en zor değişen şeylerdendir. İyi huydan iyi davranışlar, kötü huydan kötü davranışlar ortaya çıkar. Son olarak Mâturîdî maruf ve münkeri tarif ederken yine akılla beraber *tibain* mutabakatını alır. O şöyle

der; “Maruf *tab*'an ve aklen maruf olan şey, münker de aklın inkâr ettiği ve *tab*'ın nefret ettiği şeydir.”⁷³

Riyazet, İ'tiyâd ve Ta'vid

Riyazet, Mâturîdî'nin eğitim için kullandığı kavramlardan biridir. Kelime olarak *riyazet* Arapça'da bir hayvana boyun eğdirmek ve gideceği yolu öğretmek demektir.⁷⁴ *Riyazet* kavramının daha çok tasavvufta belli bir sistem için kullanılmasına rağmen Mâturîdî, bu kavrama farklı bir mana yüklemektedir. Mâturîdî *riyazet* kavramını eğitim için kullanır. Bunu ifade için *riyazet* masdarının fiil kalıbını da kullanır. Mesela aşağıdaki ifadelerinde Mâturîdî, nefsin eğitiminden bahsederken *riyazet* masdarının muzari kipi *yerûdu*'yu kullanır. Bu babın ifade ettiği mana düşünüldüğünde belli prensipleri uygulayarak sürekli eğitime anlaşılır. Ayrıca bu fiilin bu şekilde onun tarafından kullanılması *riyazet*'in tasavvufî manasının haricinde kullanıldığına da bir delildir. Aşağıdaki cümle bu söylenlere işaret etmektedir;

“.....Bu bilgisizlik onu, bütün davranışların sonuçlarını bilen bir zata (peygamber) muhtaç kılar. Ancak o sayededir ki nefsinin aşağı arzularına terketmeden bu zatın göstereceği doğrultuda eğitebilir (*yerûdu*).”⁷⁵

Mâturîdî'nin *riyazet* kavramıyla beraber eğitim için kullandığı bir diğer kavram da, *i'tiyâd* kavramıdır. *İ'tiyâd* sözlükte bir şeyi alışkanlık haline getirmek demektir.⁷⁶ Mesela Mâturîdî bu kavramı kasapların et kesmeyi veya savaşçıların insan öldürmeyi *i'tiyâd* haline getirmelerinden bahsederken kullanır ve bu kelimeye uzun süre bir işe alışkanlık kazanma manasını yükler.⁷⁷

Mâturîdî, bu kelime haricinde aynı kökten türemiş olan ve bir şeyi birçok kere söyleyerek veya yaparak adet haline getirmek manasına *ta'vid* kelimesini de kullanmaktadır. Örnek olarak şu ifadelerini verebiliriz;

“Burada nafakalarından rıyayı nefyetme vardır. Çünkü kim nefsinin bütün vakitlerde bir fiile (alıştırırsa) *ta'vid* ederse riyakâr olmaz.”⁷⁸

Mâturîdî *riyazet* ve *i'tiyâd* kavramlarını birbirine yakın olarak kullanarak her iki kavramın eğitimle alakasına da vurguda bulunmuştur. Aşağıdaki ona ait ifadeler bunu açıkça göstermektedir;

“Mesela hayvanın yapısal özelliği ürküp kaçmaktır (tevhüş), bütün hayvanların ağır yüklerle karşı tepkisi budur, fakat eğitime tabi tutulup (*riyazet*) başka şeylere alıştırılınca (*ta'vid*) sanki bu kazandırılmış



özelliklere sahip kılınarak yaratılmış gibi olur; evet hayvanın konumu budur.⁷⁹

Mâturîdî hayvanları örnek vererek açıkladığı *i'tiyâd* kavramını insanların eğitiminde de kullanarak bu kavramı eğitim için kullandığını pekiştirmiş olmaktadır. Aşağıdaki ifadelerinde o, çocuklara ibadet ve iyi ahlâkın alışkanlık hale getirilmesi (*i'tiyâd*) erken yaşlarda olursa ileriki yaşlarda zorlanmayacaklarını söyleyerek meseleyi *i'tiyâd* kavramıyla açıklamıştır. Şöyle ki,

“İbadetlere ve iyi ahlâka güç yetirme çağına geldiklerinde çocuklara bazı sözlü yaptırımların yöneltilmesi de aynı ilkeye bağlıdır, ta ki onlar alışkanlık kazansın (*i'tiyâd*) ve mükellefiyet çağına geldiklerinde bu husus kendilerine zor gelmesin. Sözü edilen zararlıların yaratılışında da benzer bir durum söz konusudur.”⁸⁰

Mâturîdî bu kavramları ayrıca güzel ahlâk kazanma diyebileceğimiz (*teñalluu*) kelimesiyle kullanarak meseleyi eğitime bağlamış olmaktadır. Mesela, yetimlerle alakalı açıklama yaptığı şu ifadelerini buna delil gösterebiliriz;

“Deki ıslah onlar için daha hayırlıdır” âyetinde “bu onlar için salahın talebidir. Onların malları hususunda onlara velilik yapmak ve onlar için en faydalısı hangisi ise onu takip etmek ve bakmaktır. Ya da güzel ahlâkla ahlâklanmalarını (*tehalluk*) ve övgüye layık adetleri alışkanlık (*i'tiyâd*) haline getirmelerini istemekle olur.”⁸¹

Teklîf, Bulûğ, Rüşd, Eşudd ve İstivâ

Mâturîdî eğitimde yaşla alakalı kavramları da kullanmıştır. Bunlardan ikisi *teklîf* ve *bulûğ* kavramlarıdır. Bunlardan *teklîf* kelimesi lugatte, zor olan bir şeyi birisine yüklemek, bulûğ ise bir yere ulaşmak manalarına gelir. Bu kelimelerden *teklîf* esas insanın belli sorumluluklar alabileceği kıvama işaret ederken *bulûğ* ise o kıvama ulaşmayı gösterir.

Mâturîdî *teklîf* için aynı zamanda aynı kökten gelen ‘*külfet*’ kavramını da kullanır. Ona göre *külfet* yani *teklîf* ancak ahval ve esbabın istitaatına göre vaki olur. Bu bütün taatlarda da böyledir.⁸² O bu ifadeleriyle *teklîf* için durum ve sebeplerin belli bir güçte olmasını şart koşmaktadır. Bu güç yetirebilme veya bu güçlerin hazır olması aynı zamanda insanın Allah’a boyun eğmesi gereken bütün noktalarda geçerlidir. Başka bir ifadeyle söyleyecek olursak insanın Allah’a muhatap olabileceği kıvamın anlaşılması *teklîf* ile mümkündür.

Mâturîdî *teklîf* altına girme ya da *teklîf* kıvamına gelmeyi bulûğa bağlar. Bulûğu’da ihtilama bağlamıştır. Çünkü ona göre insanın organlarından ikisi hariç (ferc ve lisan) her birinin kullanımı caizdir. Bu ikisinin kullanımına sahiplerinden başkası güç yetiremez. Bundan dolayı Allah Kur’ân’da ihtilamı bulûğa ermek için hakkında ölçü (ilim) saymıştır. Bulûğa ermek olarak ihtilamın manası, ferc hariç diğer cevrihin (azaların) kullanılmasıdır. Ferc de ancak yaş olarak büyüdüktan sonra kullanılabilir. Babalar ve çocuklardan maruf olan ve çocuğa ait meknun arzu meselesi hep *bulûğdan* sonra olur.⁸³ Görüldüğü gibi Mâturîdî bulûğ kavramını önemli saymakta bunun ölçüsünü de Kur’ân’ın hulm dediği ihtilama bağlamaktadır. Ayrıca bu yaşa ulaşmayı yani insanın kendini belli konularda hisseder hale gelmesini *teklîf* için yani sorumluluk alabilecek kıvamın belirtisi olduğunu ifade etmiştir.

Ayrıca şunu da söyleyebiliriz ki Mâturîdî’ye göre ilk yetişkinlik dönemi bulûğla başlar. Bunun ölçüsü de ihtilamdır. O bu konuda şöyle der; “Küçüklerin *bulûğa* ermelerinde sınır ihtilamdır.”⁸⁴

Mâturîdî’nin insanın eğitilmesinde yaş veya belli dönemlerle alakalı kullandığı kavramlardan diğerleri de, *rüşd*, *eşudd* ve *istivâ*’dır.

Rüşd kelime olarak doğru yolu bulmak, kaybolmamak demektir.⁸⁵ Bu kelimenin ifade ettiği manadan hareketle bakılırsa *rüşd’ün* doğru yolu bulma olgunluğuna işaret ettiğini de söyleyebiliriz ki Kur’ân da bu şekilde kullanılmaktadır. Âyette şöyle denmektedir; “Eğer yetimlerde akıl ve din açısından bir erginlik (*rüşd*) gözlemlerseniz mallarını kendilerine verin.” O zaman Kur’ân’a göre *rüşd* muhatap alınacak bir olgunluk dönemi demektir. Mâturîdî de bu âyetin yorumunda *rüşd’ü* hilm, akıl ve vakar kelimeleriyle açıklamıştır.⁸⁶ Yine ona göre *rüşd* bir kimsenin malını koruyabilme ve bu konuda ıslah edebilmesidir.⁸⁷ O zaman ona göre bir insanın *reşid* olabilmesi için onun hilm, akıl ve vakar sahibi olması, malını koruyabilmesi ve bozulan şeyler varsa onları ıslah edebilmesidir. Ayrıca o bu âyetten bulûğa eren insanların içinde *reşid* olanlar ve olmayanların bulunabileceğine de işaret etmiştir.⁸⁸

İnsanın belli dönemlerinden birine işaret eden Kur’ânî bir kavram da *eşudd* kavramıdır. Mâturîdî de insanın belli bir dönemine işaret eden bu kavramı anlamaya çalışmış ve sınırlarıyla alakalı yorumlara yer vermiştir. Söylediği yorumlardan biri de bu kavramını on sekiz ile otuz yaş arasına işaret etmesidir.



Ona göre *eşudd*'un aslı bir insanda herşeyin şiddetlenmesi yani yerli yerine oturmasıdır. Buna da akıl ve herşey dâhildir.

Yine Kur'ânın kullandığı ve insanın diğer bir dönemine işaret eden kavramlardan biri de *istivâ*'dır. İstiva sözlükte bir insanın gençliğini tamamlamasına denir. Mâtûrîdî bu kavram için Otuz ile kırk arasını kullanmaktadır. Ona göre kırktan sonra noksanlık başlar. Bir başka yorumunda ise o, *istivâ* kırk yaşdır der.⁸⁹

Taklit, Telkîn, Te'dîb, Terbiye, Ta'lîm ve Te'allüm

Bu altı kavram eğitimle irtibatlandırılan kavramlardır. Bunlardan *taklit* ve *telkin* kavramları daha çok diğer kavramlara ulaştıran bir yol olarak kullanılmaktadır. Mâtûrîdî bu kavramları nüanslarıyla beraber kullanır.

Taklit sözlükte bir kimsenin yaptığını yapmak demektir.⁹⁰Eğitimde ise *taklit* bir çocuğun veya yetişkinin başka birisinin fiilini iyi veya kötü olduğunu düşünmeden/düşünerek yapmasıdır. Mâtûrîdî bir insanın bir dini benimserken üç yol olduğunu ortaya koyar bunlardan biri de *taklit* kavramıdır.

O şöyle der; "Kim bir mezhebe veya dine inanırsa şu üç yoldan biriyle inanır; birincisi taklitte yani başka birisini daha basiretli, daha bilgili düşünmüş görür, kendisi de o makama erişemez dolayısıyla o şahsı basiretinin, ilminin faziletinden dolayı taklit eder. İkinci şüpheyle inanır. Üçüncüsü de hak kendisine apaçık gözüktür o da inanır. İnsanlar bir dine veya mezhebe inanırsa bu üç yoldan biriyle inanır."⁹¹Görüldüğü gibi Mâtûrîdî burada bir dinin veya mezhebin mensubu olma yollarından biri olarak taklidi görür. Fakat bu *taklit* düz bir taklit değildir. Biraz şuurlu bir taklittir. Bu taklitte bazı şartlar vardır. Bunlarda taklit edilenin taklit eden tarafından daha basiretli, daha bilgili görülmesidir.

Mâtûrîdî, *taklit* kavramını hem müspet hem de menfi manada kullanmıştır. Ona göre ister inanan olsun ister olmasın her ferдин kendi anne-babalarını taklit etmesi kaçınılmazdır. Hatta her çocuk babasının dinini taklit yoluyla benimsemektedir.⁹²İnsan dinin büyük çoğunluğu itibarıyla taklit yoluyla elde eder.⁹³İnsan ülfet edip sempati duyduğu kişileri taklit eder.⁹⁴

Mâtûrîdî Kur'ân karşısında biz babalarımızın dinine uyarız diyenlere onların taklit ashâbı kimseler olduğunu ve delillere ve âyetlere bakmadıklarını söyler.⁹⁵Onun burada kullandığı *taklit ashâbı* ifadesi, o kimselerin taklidi yanlış bir yolda kendilerine meslek

edinmeleri manasınadır. Taklit ashâbı için bir başka yerde de akıllarını kullanmadıklarını söyler. Onun bu ifadelerinden taklitte akli kullanmama olduğunu da çıkarmak mümkündür.⁹⁶

Mâtûrîdî'ye göre kötü fiil ve kötü insanları körü körüne taklit etmeye götüren saikler vardır. Bunların başında yukarıda da ifade edildiği gibi akli kullanmama ve teemmül eksikliğidir. Buna sebep olan şeyler ise üçtür; lezzetlerin peşinde koşma, yönetimde olma arzusu ve şehvetlere meyildir.⁹⁷

Mâtûrîdî'ye göre *taklit* kavramının iyi yönde de cereyan etmesi mümkündür. Ve bu ona göre olması gereken bir şeydir. Ona göre bu tavsiye edilen taklidin diğerinden farkı aklın kullanılması ve şuurun devamlı açık olmasıdır. Ona göre hakiki manada inanan bir insan bilerek iyi şeyleri ve iyi insanları taklit etmelidir.

Sahabe'nin *taklit* edilmesi gerektiğine dair söylediği şeyler bu konuya ışık tutabilir; "Bu âyette⁹⁸sahabeyi taklidin, onlara uymaya delalet vardır. Onları taklit lazımdır, onlara iktida etmek vaciptir. Onlar bir şeyden haber veriyorlarsa veya bir hadis söylüyorlarsa onunla amel etmeli, asla terketmemeli."⁹⁹

Mâtûrîdî *taklit* kavramının bu müspet kullanımını Kur'ân'ın zikir ehli dediği kimseler için de geçerli sayar ve şöyle der; "Zikir ehline sorun ve onları taklit edin. Yani sizin ille de taklit etmeniz gerekiyorsa zikir ehline sorun ve onları taklit edin fakat asla onların babalarını ve kitabı bilmeyenleri taklit etmeyin fakat ehl-i zikri taklit edin."¹⁰⁰

Mâtûrîdî'nin üzerinde durduğu ve eğitimde vasıta olan bir diğer kavram da *telkin* kavramıdır. Arapçada bir kimsenin diğerine bir şeyi anlatması demek olan¹⁰¹ telkin kelimesini Mâtûrîdî taklit kavramıyla beraber kullanır. Bu iki kavrama da o, aile içinde çocukların aile içinde anne-babalarından birşeyler alırken bu iki yolla yani taklit ve telkinle aldığını söylerken yer verir. Çünkü anne baba çocukları tarafından hem taklit edilirler, hem de çocuklarına devamlı bir şeyler anlatarak telkin de bulunurlar. O bu kavrama ifadelerinde şöyle yer verir; "İman edenlerin zürriyetleri imanlarını anne ve babalarından *telkin* yoluyla aldılar. Herhangi bir araştırmaya girmeden bunu elde ettiler. Onlar imanlarını anne ve babalarından taklit ve telkin yoluyla aldılar ama araştırma ve delille inanma taklit ve telkin yoluyla imandan daha efdal olmasına rağmen onlar baba ve annelerine ilhak oldular. Onlar gibi değerlendirildiler."¹⁰²



Mâturîdî'nin eğitimle alakalı kullandığı bir başka kavramda *tedib'tir*. *Tedib* sözlükte birisine bir şeyi öğretmek demektir. *Ta'lim* kelimesi tedibi açıklamak için kullanılır.¹⁰³ Fakat *tedib'in* ta'limden farkı *tedib'in* daha çok davranışla alakası olmasıdır. Mâturîdî de bu kavramı kullanırken hep ta'limle beraber kullanmış fakat davranış boyutunu da ihmal etmemiştir. Mesela o bir yerde Allah'ın Peygamberine ashabıyla nasıl sohbet etmesini öğrettiğini söylerken *tedib* kavramına yer verir.¹⁰⁴ Bir başka yerde de bu kavrama şöyle işaret eder; "Allah çocukları bizim için *tedib* ve ta'lim hususunda, onları muhafaza ve hukuklarına riâyet meselelerinde bir imtihan vesilesi kılmuştur."¹⁰⁵

Yukarıda da ifade edildiği gibi Mâturîdî *tedib* kavramına daha çok davranış boyutlu bakmaktadır. Bu davranış boyutunu ifade için de edepler diye tercüme edebileceğimiz 'âdâb' kelimesini kullanır. Ona göre bedevi araplar teeddüp için ve belli adabı öğrenmek için şehirlere ve medeniyetlere gitmezlerdi. Durum böyle olunca onlar çok cahildiler.¹⁰⁶

Mâturîdî *tedib* kavramını çocuklara belli davranışları kazandırma hususunda da kullanır. Mesela ona göre, bir kişinin yetim bir çocuğu onun için en uygun şekilde *tedib* etmesi gerekir. Bu da tıpkı kendi evladını *tedib* ettiği gibi olacaktır.¹⁰⁷

Mâturîdî'nin bu kavramı her yönüyle tam olarak kullandığına aşağıdaki ifadeleri örnek verebiliriz. O burada *tedib* kavramını ta'lim kavramıyla beraber ve davranış boyutuyla çok güzel ortaya koymaktadır. Şöyle ki; "Hz. Peygamberin yüce ahlâkı Kur'andı. Zira Kur'an onu *tedib* etti. O affi esas almış, marufu emretmiş, cahillerden yüz çevirmiş, kötülüğü iyilikle defetmiş, müminlere karşı şefkat kanatlarını yaymıştır; bütün bunlar onun yüce ahlâkından sadece bazılarıdır. Bütün bunların hepsini Kur'an sayesinde ahlâk edindi."¹⁰⁸

Mâturîdî'de karşımıza çıkan bir diğer kavram da *terbiyedir*. Kelime olarak terbiye çocuk veya ekinin besinle büyütülmesine denir.¹⁰⁹ İstilahta ise terbiye belli disiplinlerle insanı istenen kıvama gelecek şekilde eğitmektir. Terbiye kavramında daha çok çocukluktan başlayan bir süreç söz konusudur. Mâturîdî de bu kavramı bu nüanslarla kullanır. Mesela, ona göre evlilik nesil talebi içindir yoksa şehveti tatmin için değildir. Eğer böyle olsaydı kişi çocuğun terbiyesinin meşakkatine katlanmaması gerekirdi.¹¹⁰

Mâturîdî *terbiye* kavramını peygamberlerin ümmetine uyguladığı eğitim için de kullanarak bu kavrama

daha geniş bir mana yüklemiştir. Fakat bu manayı kullanırken yine çocuk baba ilişkisinden hareket eder. O bu kavramı kullanırken şöyle der; "Lut (a.s.) onlar benim kızlarım diyerek kavminin çocuklarını kendine nisbet etti. Bunu söylemekle onların babası gibi olduğunu ifade etmek istedi. Bunda iki vecih vardır; birincisi: şefkatinden böyle söyledi. Çünkü bir nebi bir babadan ve anneden insanlara daha şefkatlidir. İkincisi: terbiye ve dinin ta'limi hususunda kavminin üzerinde peygamber bir baba gibidir."¹¹¹

Mâturîdî'nin tefsirinde en çok yer verdiği kavram olarak söyleyeceğimiz bir diğer ve en önemli kavram *ta'lim* kavramıdır. O, birisine bir şeyi bildirmek manasına gelen¹¹² bu kavramı çok geniş bir alanda kullanır. Fakat bizim en çok dikkatimizi çeken o bu kavramı Allah'a nisbet ederek çok kullanmasıdır. Hatta şunu söyleyebiliriz Mâturîdî ilahî ta'limi bir ayrı kavram olarak kullanır ve buna birçok manalar yükler. Mesela ona göre ta'lim fiilini ve nefyini yaratan Allah'tır.¹¹³ Dolayısıyla ta'lim ilahî bir fiildir. O bu ifadelerini şu cümleleriyle destekler; "Allah bu âyette"¹¹⁴ onlara çocuklarıyla ve eşleriyle sohbet etmelerini ta'lim etmiştir. Eğer onlar ehli iman değilse onlara karşı affedici ve müsamahakâr olmayı göstermiştir"¹¹⁵

Mâturîdî ilahî ta'limi şu ifadeleriyle daha açıkça kullanır "Ve yu'allimuhum"¹¹⁶, bunun Allahtan bir ta'lim olması da mümkündür, yani onlar cahilken Allah onları âlimler yaptı, onlar süfaha iken Allah onları hükema yaptı. Puta tapan encas iken onları Allah ezkiya yaptı. Bunların hepsi Allah'ın lutfudur.¹¹⁷

Mâturîdî ta'lim fiilinin bu kullanımıyla beraber onu farklı ve değişik birçok yerde de kullanmıştır. Ailedeki eğitime yine bu kavramla açıklık getirmiştir. O, "kendinizi ve ailenizi ateşten koruyun" âyetinin¹¹⁸ yorumunda "yani onlara ateşten koruyacak esbabı ta'lim edin demektir"¹¹⁹ diyerek ailedeki eğitimi ta'lim kavramıyla açıklamıştır.

O bu kavramı hemen her alanda da kullanır. Mesela av köpeklerine bir şeylerin öğretilmesine dair bu kavramı kullanır ve şöyle der; "Bu âyette diğer şeylerin dışında zikrin köpeklere tahsisi, köpeklerin ve diğerlerinin ta'lim edildiğinde eşit olmalarına ve köpeklerin habis olmaları ve insanlara karışmış olmaları hatta emir onların iktinaları ve bir vakitte de katledilmelerine dair emir gelmiş ve bu emir diğer yırtıcı hayvanlardan herhangi biri için gelmemiştir. Bunlar şunun bilinmesi içindir ki bu hayvanlar habis olmalarına rağmen muallimat olunca tuttıkları yenince durumu böyle olmayanların ki evleviyetle olur."¹²⁰



Mâturîdînin ta'lim kavramını kullandığı bir yer de yetimlere belli adabı ta'lim hususudur. Ona göre yetimlere şeriatın adabını ta'lim etmek onlara ikramda bulunmak demektir.¹²¹

Son olarak Mâturîdî ta'lim kavramına yakın *teallüm* kavramını da kullanarak yine eğitim verme ve eğitim alma üzerinde durur. Ona göre beşer kendisi için tehlikeli şeyleri (mehalik) ve iyi şeyleri (mesalih) ancak teallümle bilebilir.¹²²

Fitrat

Genel manada *fitrat* insanın doğuştan sahip olduğu bütün özelliklerini ifade eden bir terimdir. Fitrat kelimesi "yarmak, ikiye ayırmak; yaratmak, icat etmek" manalarına gelmekte, "yaratılış, belli yetenek ve yatkınlığa sahip oluş" anlamında kullanılmaktadır. Âyet ve hadislerde fitrata ve aynı kökten gelen başka kelimelere geniş olarak yer verilmiştir. Bunlardan özellikle, "Sen yüzünü Hanîf olarak dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona çevir" mealindeki âyetle¹²³, "Dünyaya gelen her İnsan fitrat üzere doğar; sonra anne ve babası onu Yahudi, Hıristiyan, Mecûsî (farklı bir rivâyete göre hatta müşrik) yapar" mealindeki hadis örnek olarak zikredilebilir.¹²⁴

Mâturîdî de insanın bir yönünü ifade eden bu Kur'ânî kavramı sık sık kullanır.

Fitrat kavramıyla doğrudan alakalı gösterilen ve yukarıda zikri geçen âyet ve hadisler hakkında Mâturîdî şu yorumlarda bulunmuştur: "Hakka yönelerek kendini Allah'ın insanlara yaratılıştaki verdiği dine ver. Zira Allah'ın yaratışında değişme yoktur; işte dosdoğru din budur, fakat insanların çoğu bilmezler."¹²⁵ âyetinin yorumunda "Burada, Allah'ın insanları yarattığı fitrat demek marifetullahıdır. Yani Allah'ın her bir yavruyu ve küçük çocuğu yaratırken onların içine çocukken, bebekken annelerin göğüslerinden gıdalanma özelliğini koyduğu gibi Rablerinin vahdaniyetini ve rububiyetinin marifetini de koymuştur. Hz. Peygamberin şu hadisini de böyle anlamak lazım. 'Her doğan fitrat üzere doğar. Annesi ve babası o çocuğu Yahudileştirir veya Hıristiyanlaştırır.' Diğer bir açıdan bakılacak olursa bu âyet şöyle de anlaşılabilir; Allah insanları belli bir fitratta yaratmıştır eğer onlar bu hal üzere bırakılırlarsa Allah'ın marifeti üzere kalırlar. Çünkü her bir fitratta Allah'ın vahdaniyet ve rububiyetinin delaleti vardır. Kendileri ve akılları ile yalnız bırakılırsa hep bu marifet üzere kalırlar."¹²⁶ diyerek fitrat kavramının mahiyetini açıklamıştır.¹²⁶

Mâturîdî fitrat-ulûhiyet ilişkisiyle alakalı "İnsanlar bir tek ümmetler, sonra ayrılığa düştüler; şâyet Rabbinden, daha önce bir takdir geçmemiş olsaydı, aralarında ihtilafa düştükleri şeyler hakkında hüküm çoktan verilmiş olurdu."¹²⁷ âyetinin yorumunda "Allah'ın yarattığı fitrat üzere bütün insanlar tek bir millettir. Herkesin fitratında Allah'ın vahdaniyet ve uluhiyyetine bir şahadet vardır. Fakat onlar ihtilafa düştüler yani bazıları bu fitrat üzere kaldı bazıları ise küfrü seçtiler. Bu Hz. Peygamberin hadisinde rivâyet edilen mesele gibidir; "Her doğan fitrat üzere doğar. Sonra annesi-babası onu yahudileştirir veya nasranileştirir." Bu âyette haber verilmektedir ki onlar kendi hallerine kalsalardı bu fitratı korurlardı. Fakat ebevyenleri onları bu hal üzere olmaktan menettirler" diyerek vurguda bulunmuştur.¹²⁸

Ahlâk

Ahlâk, insanın iyi veya kötü olarak vasıflandırılmasına yol açan manevî nitelikleri, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışlar bütünü demektir. Arapça'da "seciye, tabiat, huy" gibi mânalara gelen hulk veya huluk kelimesinin çoğuludur. Sözlüklerde çoğunlukla insanın fizik yapısı için halk, manevî yapısı için hulk kelimelerinin kullanıldığı kaydedilir. Başta hadisler olmak üzere İslâmî kaynaklarda hulk ve ahlâk terimleri genellikle iyi ve kötü huyları, fazilet ve reziletleri ifade etmek üzere kullanılmıştır. İslâmî literatürde ahlâk, tutum ve davranışların kaynağı mahiyetindeki ruhî ve manevî melekeleri, insanın ruhî kemalini sağlamaya yönelik bilgi ve düşünce alanını ifade etmektedir.¹²⁹

Mâturîdî de, tefsirinde ahlâktan yeri geldiğinde bahsetmiştir. Sami Şekeroğlu'nun da ifade ettiği gibi Mâturîdî'ye göre insan iyi ahlâka da kötü ahlâka da sahip olabilir.¹³⁰ Bu güç kendisine verilmiştir. Mesela bu konuyu destekler mahiyette şunları söyler: "İsrailoğulları hayvan ahlâkını karakterleri haline getirdiler. Bu ahlâk üzere olduklarından dolayı buzağıya taparlardı."¹³¹

Mâturîdî'de daha çok pratik ahlak görülür. Tefsirinde yeri geldiğinde birçok güzel ahlâktan bahsetmiş ve bunlar hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Mesela ona göre yumuşak sözlülük çok ayrı bir öneme sahiptir. O bu konuda şöyle demektedir: "İnsana Allah'ın mahlûkatına merhametli davranması vaciptir", "yumuşak sözlü olmak kalplere girme adına ve taata çağrı adına daha nüfuzlu ve müspet cevap almak için sert ve kaba sözden daha isabetli ve hızlı bir yoldur.



Allah da Kur'ân'da kaba ve sert sözü ayrılık sebebi olarak vasıflandırmıştır.²¹³²

Aynı konuyla alakalı farklı bir yerde şu yorumlarda bulunmaktadır: "Yumuşak söz kalplerde kaba ve sert sözden daha tesirlidir. Özellikle devlet başkanları ve padişahlar için. Çünkü onların durumları kaba sözü kaldırmaz ve onlar buna tahammül edemezler, zaten de faydalı olmaz. Bundan dolayı Allah iki peygamberine firavuna karşı yumuşak söz söylemelerini ve iltifatta bulunmalarını istemiştir ki faydalı olsun."²¹³³

Ona göre başka birisini salaha ve rüşte çağırırken, yumuşak sözle çağırarak vaciptir.²¹³⁴ "Kalplerin sevgisini kazanmada, yumuşaklık ve şefkat ayrı bir yere sahiptir. İyilik kalplerin sevgisini celbeder. İnsanların kötülüklerini iyilikle defetmeli. Yani hem onların kötülüklerini, olayın olduğu dakikada iyilikle mukabele ederek defetmeli, hem de onları affederek ve müsamahalı olarak kötülüklerini engellemeli."²¹³⁵

Mâturîdî güzel ahlâkın daha çok müminlerde olması gerektiğini de şu ifadeleriyle açıklamakta ve müminlere ciddi bir ahlâk sorumluluğu yüklemektedir. "Müminler mütevazı insanlardır. Onların kulakları, gözleri ve hatta bütün duyu organları mütevazıdır. Dahası dışarıdan onları gören cahiller bu hallerinden dolayı onları hasta zannedebilir; oysaki onlar kalpleri en sıhatli insanlardır. Çünkü onlarda birçok kimse de olmayan Allah korkusu vardır. Hz. Peygamber de bir hadislerinde "Müminler itaatkâr develer gibidir, güdersin güdülür, taş üzerine çöktürsen bile çöker."²¹³⁶ demektedir. Meselenin aslı şudur ki, müminler hiç kimseye bir zarar ve sıkıntı vermeyecek şekilde yüzünde yürürler ve onlara cahiller hitap ettiklerinde yani cahiller cahillik yaparlarsa veya beyinsizler bir beyinsizlikle onlara hitap ederlerse onlar sadece selam verirler.²¹³⁷

Mâturîdî'nin tefsirinde yer verdiği bir diğer mesele de ahlâk kavramını Peygamberlerle ifadedir. Bu konuyla alakalı şu yorumlarına rastlamaktayız: "Hz. Peygamberin yüce ahlâkı Kur'ân'dı. Zira Kur'ân onu terbiye etti. O affi esas almış, marufu emretmiş, cahillerden yüz çevirmiş, kötülüğü iyilikle defetmiş, müminlere karşı şefkat kanatlarını yaymıştır; bütün bunlar onun yüce ahlâkından sadece bazılarıdır. Bütün bunların hepsini Kur'ân sayesinde ahlâk edindi."²¹³⁸

Ayrıca şunları da söyleyerek yine bu konuya işaret etmiştir: "Allah, Resulüne mahlûkatına üç şekilde davranmayı emretmiştir; zâlimleri zulümlerinden dolayı affetmesini, beyinsiz ve cahillerden yüz çevirmesini

ama yumuşak davranmasını, müminlere yumuşak sözle ve rıfkla muamele etmesini. Bundan dolayı Allah onu Kur'ân'da Tevbe sûresinin sonunda rahmetle vasf etmiştir."²¹³⁹

Mâturîdî, sabır konusunda peygamberlerle insanların ortak yönlerini şöyle açıklamıştır: "Peygamberlerle herkesin ortak olduğu üç mesele vardır; onlar, musibete, ibadetleri muhafazaya ve masiyete karşı sabırla emrolundular."²¹⁴⁰

Mâturîdî ayrıca ahlâk kavramının adab-ı muaşeret kısmına da vurguda bulunmuştur. Mesala ona göre misafirle alakalı şunlara dikkat etmek gerekmektedir; "kendisine misafir gelen bir kimse, misafirin ahvalini sormakla, yani nereden geldin?, Nereye gidiyorsun?; İhtiyacınız nedir? gibi sorularla meşgul olmamalı, ikram edeceği şeyi takdimle meşgul olmalıdır."²¹⁴¹

İzin isteme konusu da adabı muaşeretin içinde yer alır. Bu konuyla alakalı o şunları söylemektedir: "İzin isteme ve bir yere girerken selam verme, sizin için bunları terk etmekten daha hayırlıdır. Çünkü bunları terk ederseniz Allah'ın size öğretmiş olduğu edebi terk etmiş olursunuz. Umulur ki Allah'ın edebiyi öğüt alırsınız"²¹⁴²

Mâturîdî'nin vurguda bulunduğu bir diğer güzel ahlâk esası da insanların zahirlerine göre hükmetmedir. Zira insanlar arasındaki ilişkilerde, batın zahirden farklı olsa bile zahire göre hükmetmek esastır.²¹⁴³

Mâturîdî, kısaca güzel ahlâkı şu sözleriyle özetlemiştir. "Hakikate ve güzel ahlâka ulaşma, sözlerde sadakate, fiillerde isabet ve rüşte, akrabalar hakkında da adaletli olmaya bağlıdır."²¹⁴⁴

Eğitimde Metodla İlgili Kavramlar

Mevize, Nasihat ve Tezkire

Mevize lugatta akıbet hakkında nasihat etme ve tezkirde bulunma demektir.²¹⁴⁵ Mâturîdî bu kavramın birkaç yerde tariflerini verir ve bazılarını da nakleder; Ona göre mevize, insanların kalplerini kabule, azalarını amele taşıyan şeydir. Bir başkasına göre mevize, helal olmayan şeyden insanları meneden şeydir. Yine bir başkasına göre ise katı kalpleri yumuşatan kuru gözleri ağlatan, fasit amelleri ıslah eden şeydir.²¹⁴⁶

Mâturîdî ayrı bir yerde *mevize* kavramını şöyle tarif eder; "Mevize rağbet edilen bir şeye davet etmek, korkulan bir şeyden de engellemektir. Mevize katı kalbi yumuşatan, zâlim ve katı her kalbi çilalayan ve kuru gözlerden yaşlar akutan şeydir. Aynı şekilde eğer hakkı talep eden bir talebe gibi, rüşde ermek isteyen



bir kimsenin tefekkürü gibi tefekkür eder, dikkatli bakar ve teemmül ederse bütün zâlim sineler mevizeyle parlar.¹⁴⁷

Mâturîdî mevzelerin tesir gücüne de işaret etmiş ve bunun vaaz edenin gücünden daha çok dinleyen kabulüne ve gönülden yönelmesine bağlamıştır. Zira ona göre, mevize, vaaz dinleyen kabulüne ve gönülden yönelmesiyle daha çok alakalıdır.¹⁴⁸

Mâturîdî'nin kullandığı metod kavramlardan birisi de *tezkire* kavramıdır. Tezkire sözlükte hatırlatma demektir. O bu kavramı mevize kavramıyla beraber kullanır. Buna bir örnek verecek olursak; "Rahman sûresindeki tekrarlar için şunlar da söylenebilir; bu tekrarlar öğüt ve tezkire içindir. Öğüt ve tezkirenin en önemli özelliği kalpleri daha çok tesiri altına al- sın ve kabule daha yatkın olsun diye tekrar ve sık sık iadedir."¹⁴⁹Mâturîdî buradaki yorumunda tezkire ile mevizenin bir özelliğine daha dikkat çekmiş olmaktadır ki, bu da tekrar ve sık sık iadedir. Mâturîdî bir başka yerde tezkire kavramını ibretle açıklar. Ona göre tezkire ile âyet ve ibret anlaşılır.¹⁵⁰

Mâturîdî'nin kullandığı bir başka kavram ise *nasihat- tir*. Sözlükte balın saf olanı için kullanılan bu kelime sonraları insanları iyiye yönlendiren söz için kullanılmaya başlanmıştır.¹⁵¹Mâturîdî ise nasihatı şöyle tarif eder; "Nasihat, salah olan şeye davet etmek, fesad olan şeyden nehyetmektir."¹⁵²

Terğîb ve Terhîb

Arzu edilen bir şeye teşvik manasına gelen *terğîb* ve istenmeyen şeylerden sakındırma manalarına gelen *terhîb* kelimeleri hakkında Mâturîdî açıklamalarda bulunmuş ve bu iki metodun insanı cennete (va'd) çekmek ve cehennemden (va'id) uzaklaştırmak için kullanıldığını vurgulamıştır. Ona göre Allah kendisinin yüceltilmesi için *terğîbi* ve kendisinin hafife alınmasından uzaklaştırmak içinde *terhîbi* kullanmıştır.¹⁵³

Mâturîdî *terğîb* ve *terhîb* hakkında ayrıca şunları söylemektedir: "ilahî va'd ve va'id, *terğîb* ve *terhîb* içindir. Zira bu ikisi olmasaydı emri yerine getirmenin sağlayacağı yararlar ona karşı çıkmamanın doğuracağı zarar ortadan kalkar ve yaratıklara ait davranışların bir manası kalmazdı."¹⁵⁴

Mâturîdî bu iki önemli kavram metodu vaazın da temel esaslarından sayar ve şöyle bir tarif yapar; "Vaaz *terğîb* ve *terhîb*le umurun avakıbından haber vermektedir."¹⁵⁵Yani öğüt ve nasihatla bulunmak bazı kötü şeylerin akibetinden korkularak (*terhîb*), ve bazı iyi şeylerle teşvikle (*terğîb*) olur.

Bişâret ve Nizâret

Mâturîdî'nin kullandığı *terğîb* ve *terhîb* kavramlarına yakın bir diğer kavram ikilisi de müjdeleme ve uyarma manalarına gelen *bişâret* ve *nizâret* kavramlarıdır. Mâturîdî yeri geldikçe bu iki kavrama yer verir. Ona göre bişâret, hayrat ve hasenatın avakıbını ve ahvalinden ahbarı zikretmektir ki hayır ve hasenat yapanları *terğîb*, nizâret ise şerlerin ve seyyiatın ve bunları işleyenlerin ahvalinden ihbarı zikirdir ki bunları yapanları alıkoymak içindir.¹⁵⁶

Mâturîdî *nizâret* yerine bazen aynı kökten gelen *inzâr* kelimesini de kullanır, fakat aynı manayı yükler. Ona göre, inzarda asıl olan nehiydir ve nehiyde bir emir vardır. Fakat inzâr kesinlik kazanmış nehiyi iktiza eder. Bişârete gelince o kesinlik kazanmış ve kazanmamış emri de iktiza edebilir. Çünkü o emir, yapılan her hayırlı iş için bişâreti gerektirebilir.¹⁵⁷

Mâturîdî'ye göre Kur'ân'da her hangi bir yerde *Nizâret* yani uyarma varsa bişâret yani müjdeleme de ondan bahsedilmese bile vardır. *Nizâret* ancak mezmum bir fiile iltizam edeni sonunda ulaşacağı avakıbın açıklanmasıdır. Bu fiile iltizamıyla nizâreti hak etiyse terkiyle de bişâreti hak eder. Sabit olmuştur ki nizârette bişâret vardır. Bişârette de nizâret vardır. Burada birisini zikrederek diğerinden ihtisarda bulunmuştur.¹⁵⁸Onun bu ifadelerinden anlamaktayız ki, Kur'ânda *nizâret* ve *bişâret* kavramları birisi zikredilse bile diğerini akla getirir. Bununla da istenen denge kurulmuş olur.

Mâturîdî'nin Eğitim ve Din Eğitimiyle Alakalı Bazı Ayetlere Getirdiği Yorumlar

Akılcı kimliğiyle ön plana çıkmış Ebu Mansur Mâturîdî'nin eserleri, özellikle *Tevîlâtul-Kur'ân* dikkatle incelendiğinde eğitimle alakalı birçok açıklamalara yer verdiği görülür.

"Ve Allah Âdem'e bütün isimleri öğretti."¹⁵⁹Bu âyette Allah Hz. Âdem'e bütün isimleri öğrettiğinden bahsetmektedir. Mâturîdî de bu ve başka ayetlerin yorumunda eğitimin ilk olarak Allah'tan geldiğini vurgulamaktadır.¹⁶⁰Ona göre Peygamberlere edebi öğreten Allah'tır.¹⁶¹"Allah her insana bilmediği şeyleri -renk, tat ve lezzet- öğretti. Allah insanlara birer imtihan unsuru olan emir ve nehiyleri ayrıca bu dünyada başıboş bırakılmayacaklarını da öğretti."¹⁶²"Allah Peygamberine ashabıyla nasıl sohbet edeceğini ve onlara nasıl muamelede bulunacağını ta'lîm etmiştir."¹⁶³

Eğitimde süreklilik önemli konulardan biridir. Mâturîdî bu konuya "İnananlar toptan savaşa çıkmamalıdır.



Her topluluktan bir taifenin dini iyi öğrenmek ve milletlerini geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı? Ki böylece belki yanlış hareketlerden çekinirler.” (9.Tevbe,122.) âyetinin yorumunda şu ifadeleriyle değinmektedir: “Sefer zamanında dini ilimleri öğrenme bir grup tarafından yapılması gereken bir farzdır. Böylece bu farz diğerlerinden düşmüş olur. Ayrıca bir şehir ahalisi cihada çıkacaklarında ilim için ehliyetli insanları seçmeleri gerekmektedir.” Buradan anlamaktayız ki Mâturîdî savaş esnasında bile eğitim-öğretime ara verilmemesine işaret etmektedir.¹⁶⁴

Ona göre eğitim hususunda diğer önemli bir mesele de din eğitiminin gerekliliğidir. “İnsanların dine girmesine vesile olan şeyler ya eğitimdir ya da delillendirerek anlatmadır” ifadeleri bize din eğitiminin yollarından ta’lim ve istidlalin ne kadar gerekli olduğunu özetlemiştir.¹⁶⁵

Mâturîdî, tefsirinde de eğitimin imkân ve sınırlarına “Sonra kalbleriniz yine katılaştı, taş gibi, hatta daha da katı oldu. Nitekim taşlar arasında kendisinden ırmaklar fişkırان vardır; yarılıp su çıkan vardır; Allah korkusundan yuvarlananlar vardır. Allah yaptıklarınızı bilmez değildir.” 2/74 âyetinin yorumunda yer vermiştir;

“Allah bazı insanların kalplerini çok sert ve katı olan taş benzetti. Onların kalplerinin taşlardan daha katı olduğunu vurguladı. Taşların anlayış, akıl ve kabil-i hitap olma özellikleri olmadığı halde Allah’a boyun eğdikleri görülür. Fakat kâfirin kalbi anlayış, akıl ve kabul etme sebebinin bulunmasına rağmen Allah’a boyun eğmez ve yumuşamaz.” “Allah, onların kalplerini demire, bakıra veya daha başka sert cisimlere değil de taş benzetmesinin veçhi hikmeti; demir ve bakır ateşle yumuşar ama taş gelince o ne ateşle ne de başka bir şeyle yumuşamaz. Bundan dolayı kâfirin kalbini taş benzetmiştir.”¹⁶⁶ Bir başka yerde de, büyük şehirlere gitmeyenlerin birçok adabı öğrenmekten mahrum olacaklarını vurgulayarak yine eğitimin imkânına dikkat çekmiştir.¹⁶⁷

Mâturîdî eğitimle alakalı üç temel meseleye değinmiştir. Bunları eğitimin sorumluluğu, eğitimin gücü, eğitime olan ihtiyaç ve eğitimde metot olarak sınıflandırabiliriz.

Eğitimin Sorumluluğu

Aile ve Çocuk Eğitiminde Sorumluluk

Mâturîdî çocukların iyi bir eğitim alabilmesi için aile içinde hâkim olması gereken temel esasların sıkıntı

anında eşlerin birbirine merhamet etme, mutlu anlarında da birbirlerine sevgi gösterme olduğunu vurgular.¹⁶⁸

Mâturîdî, çocuğun din eğitiminin anne-babaya ait bir yükümlülük olduğunu tefsirinin değişik yerlerinde işlemiştir. Ayrıca o, çocuk anne-babası için bir imtihandır olgusunu farklı olarak şöyle değerlendirmiştir; “Allah, çocukları tedip-ta’lim, muhafaza ve hukuklarına riâyet konularında bizim için bir imtihan vesilesi kılmıştır.”¹⁶⁹ Onun bu ifadelerinden anlaşılan, insanın çocuğuyla imtihan olması, onu iyi terbiye edip edememesi demektir.

Mâturîdî ailenin din eğitimindeki bu sorumluluğuna, çocuklara önceden belli bilgileri takdim edip muhafaza etmelerini sağlamalı ki yanlış yollara sapmasınlar diyerek de işaret eder.¹⁷⁰ Onun bu ifadeleri göstermektedir ki insan belli eğitimle istenen yöne çekilmelidir ki sonradan yanlış yollara yönelmesin. İnsan iyi yönü bulmak için eğitime muhtaçtır.

Mâturîdî ailede din eğitiminde, yeteneklere göre çocuğa değer verme hususunda ise şunları söylemektedir; “Bir insan, şâyet evlatlarından birinde diğerlerinde olmayan bir hususiyet görürse, ona şefkatle daha bir hususi davranmasında ve meyletmesinde diğerlerine de zulmetmemek şartıyla bir beis yoktur.”¹⁷¹

Mâturîdî’ye göre, eğitimin bu sorumluluğunun ahirete bakan bir yönü de vardır. Bu dünyada güzel terbiye verilen evlatlar, hiç bir şeyin fayda vermediği günde anne-babalarına fayda verecektir. Bu ifadeleriyle o, eğitimi teşvik etmiş ve bu işin hem dünyada hem de ahiretteki faydasını vurgulamıştır. Bu konudaki ifadeleri şöyledir; “Allah’a selim kalple geldikleri, yani mallarını taat, Allah’a yakınlıkta kullandıkları ve çocuklarına da bütün güzel edep ve ahlâkları ta’lim ettiklerinden dolayı müminlerin malları ve oğulları ahirette onlara fayda verecektir.” Bu ifadelerle o, iyi terbiye almış evlatların kalb-i selim sahibi müminlere ahirette faydalı olacağını söyleyerek eğitimin sorumluluğunun ahirette nasıl meyve verdiğini göstermektedir.¹⁷²

Aile çocukların yetiştirildiği ve değerlerin onlara aktarıldığı yerdir. Bütün bunlar da ancak çocuğun dini eğitiminin sorumluluğunu hissedenler için geçerlidir. Mâturîdî de bu ince noktaya şöyle işaret etmiştir; “Böyle bir emirde¹⁷³ bulunmak nesil talebi içindir yoksa şehveti tatmin için değildir. Eğer böyle olsaydı kişi çocuğun terbiyesinin meşakkatine katlanmaması gerekirdi.”¹⁷⁴



Mâturîdî çocuğun din eğitiminde sorumluluğun birinci derecede anne-babaya ait olduğunu Kur'ân ve Hadis'deki hitap şekillerinden de çıkararak şu yorumlarda bulunmuştur; "Allah bu âyette¹⁷⁵ izin istemesi gerekenlere değil de izin istenilmesi gerekenlere hitap etmiştir. Bu hitap babalara ve efendilere dine ait meselelerin ta'lîmi, bunların yerine getirilmesi ve bu husustaki adabı öğretmek için Allah tarafından yapılan bir hitaptır. Aynı şekilde Hz. Peygamber de "çocuklarınız yedi yaşına ulaştığında onlara namazı emredin, on yaşına ulaştıklarında kılmazlarsa onlara vurun ve yataklarını ayırın" buyurarak âyette olduğu gibi çocuklara değil babalara hitapta bulunmuş onlara dine ait meseleleri emretmelerini ve bu meseleleri ta'lîm buyurmalarını ve imtina ederlerse edep öğretilmelerini söylemiştir. Çocuklar bulûğa erdiklerinde ve meseleyi bilecek hale geldiklerinde ise onlara bizzat emirde bulunmuştur. "sizden çocuklar bulûğa erdiklerinde onlar kendilerinden öncekilerin yaptığı gibi izin alsınlar."¹⁷⁶

Mâturîdî de dinî eğitimin anne-babaya ait bu sorumluluğuna "Ey inananlar! Kendinizi ve çoluk çocuğunuzunuzu cehennem ateşinden koruyun; onun yakıtı, insanlar ve taşlardır; görevlileri, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere baş kaldırmayan, kendilerine buyruklarını yerine getiren pek haşin meleklerdir."¹⁷⁷ âyetinin yorumundaki şu ifadeleriyle yer vermiştir; "Yani onlara ateşten koruyacak esbabı ta'lîm edin."¹⁷⁸

Mâturîdî anne-babanın din eğitimi hususundaki sorumluluğunun ne kadar önemli olduğunu, bir peygamberi babaya benzeterek şöyle dile getirmiştir¹⁷⁹; "Lut (a.s.) onlar benim kızlarım diyerek kavminin çocuklarını kendine nispet etti. Bunu söylemekle onların babası gibi olduğunu ifade etmek istedi. Bunda iki vecih vardır; birincisi: şefkatinden böyle söyledi. Çünkü bir nebi bir baba ve anneden insanlara daha şefkatlidirler. İkincisi: terbiye ve dinin ta'lîmi hususunda kavminin üzerinde peygamber bir baba gibidir."¹⁸⁰

Ailede din eğitimi, din eğitiminin en önemli konularından biridir. Çocuklar bu ilk eğitimi ailelerinden alırlar ve sonraki hayatlarında da, bu nüvelere göre dini hayatlarını şekillendirirler. Mâturîdî de bu önemli konuya yeri geldiğince değinmiş ve ister mümin ister müşrik olsun her fert dini eğitimini veya dinsizlik eğitimini babalarından aldığını vurgulamıştır. Şu ifadelerine bakarsak meseleyi nasıl değerlendirdiğini daha iyi anlayabiliriz¹⁸¹; "çünkü o müşrik kadınlar dinlerini babalarından (*i'tiyât*) alışkanlık ve *taklitle* almışlardır." O bu ifadeyi kullanarak çocukların ilk

din eğitimini aileden alışkanlık ve taklit sûretiyle aldıklarını vurgulamaktadır.¹⁸²

Ayrıca Mâturîdî başka bir ifadesinde¹⁸³, "İman edenlerin zürriyetleri, imanlarını anne ve babalarından telkin yoluyla aldılar. Herhangi bir araştırmaya girmeden bunu elde ettiler. Onlar gerçi imanlarını anne ve babalarından taklit ve telkin yoluyla aldılar. Araştırma ve delille inanma, taklit ve telkin yoluyla imandan daha efdal olmasına rağmen onlar anne-babalarına ilhak oldular. Onlar gibi değerlendirildiler."¹⁸⁴ diyerek sorumluluk şuuru altında, iyi bir eğitim veren anne-baba'nın çocuklarının da ahirette kendileri gibi değerlendireceklerine dikkat çekmiştir.

Yetimlerin Eğitiminde Sorumluluk

Din eğitiminin bir sorumluluğu olduğunu bize en güzel anlatan, Hz. Peygamberin doğrudan anne-babaya hitaben söylediği şu hadisidir: "Çocuklarınız yedi yaşına geldiğinde onlara namaz kılmalarını emredin, on yaşına geldiklerinde aksatırlarsa hafifçe okşayın ve yataklarını ayırın."¹⁸⁵ Mâturîdî de bu sorumluluğun insanın kendi çocuklarına gösterdiği gibi yetim çocuklar için de geçerli olduğunu yine bu hadisi örnek vererek şu şekilde açıklamıştır. "Bu âyette¹⁸⁶ yetim bir çocuğu en uygun şekilde terbiye edilmesine bir delil vardır. Bu da tıpkı insanın kendi evladını terbiye ettiği gibi olmalıdır. Ona güzel ahlâkın hepsini ve yaşına uygun diğer meseleleri de zamana yayarak, alışkanlık haline getirecek şekilde ta'lîm etmelidir. Mesela yedi yaşına geldiğinde namazın emredilmesi, alışkanlık haline getirmez namazı kılmazsa on yaşına geldiğinde ısrarcı olunması gibi."¹⁸⁷

Mâturîdî yetimlerin eğitiminin de sorumluluk işi olduğunu bir başka yerde şöyle açıklamıştır. Diğer çocuklara olduğu gibi yetimlere de zamanında verilmesi gereken dini eğitimin verilmemesi halinde istenmeyen sonuçlarla karşı karşıya kalılabileceğini şu ifadeleriyle vurgulamıştır; "Âyette¹⁸⁸ yetimleri imtihana tabi tutun" dan kastedilen şudur: Yetimlerin bulûğdan önce bütün ibadetlere alışmaya kadar eğitilmesi demektir. Ayrıca mal hukukunu, kıymetini ve korumasını öğrenmelerini de sağlamalıdır. Şâyet onlar bulûğa erdikten sonra bu eğitime tabi tutulurlarsa, bulûğ vaktinde üzerlerine farz olan feraizi ve ibadetleri bilmemiş olacaklardır. Bu da Allah'ın farzlarını ve Allah hakkını zayi etmektir. Zira bulûğ vaktinde bunları yapmaya yol bulunamayacaktır. Bundan dolayı Allah yetime bakanlara onları bulûğdan önce terbiye etmelerini söylemiş ki bulûğa erdiklerinde hem Allah haklarını hem de feraizden yapmaları gereken şeyleri



bilerek ve koruyarak bulûğa ermiş olsunlar. Dikkatinizi çekerim görülmüyor mu ki; Hz. Peygamber bir hadisinde babaya çocuğu yedi yaşına ulaştığında namazı emretmesini, dokuz yaşına geldiğinde kılma, ısrarcı olunmasını ve yataklarını ayırmasını istemiştir. Bunlar kul haklarıdır. Bütün bunlar onlara bazı şeyleri alıştırmak ve bulûğdan önce belli başlı adabı öğrenmesini sağlamaktır. Zira bulûğa erdiklerinde üzerlerine gereken şeyleri bilmiş olacaklar ve onları yapmaya başlayacaklardır. Eğer bu yaştan önce, bu vazifelere alıştırmazlarsa, hem bazı hakların edası hem de ibadetlerin yerine getirilmesi onlara gerçekten zor gelecektir¹⁸⁹

Mâturîdî yetimlere ait eğitim mükellefiyetinin yerine getirilmesinde bazı şartlara dikkat edilmesi üzerinde de durur. Ona göre mevize yetimleri eğitime de en önemli metodlardan biridir. Zira ona göre mevize katı kalpleri yumuşatan, kaçan tabiatları (taba'i-i nafire) teşvik (tergib) eden bir sözdür. Mevizeyle işlerin sonlarını ve durumların tedbirini hatırlatma (tezkiri) olur. Bunun üzerine kişi eşine Rabbinin ne güzel Rab olduğunu, hakikatin ne olduğunu neyi vaad ettiğini neden de sakındırdığını hatırlatarak öğüt verir. Çünkü mükellefin ancak detaylı düşünmeyle (tedebbür) le bilgisine (marifet) ulaşabileceği şeyle sorumlu tutulabileceğini (teklif) ortaya koymanın luzumuna delalet vardır. Ona göre yetimlerin eğitimi (tedib) de aile büyüklerine aittir. Zira aile içindeki tedib hususi bir ortamda olacaktır. Bunlarda gizli olarak olur. Bu ve buna benzer meseleler hâkimin huzurunda izhar edilmeyecek meselelerdir. Bu da yetimlerin ve küçüklerin kâfili olan herkes için tedib konusunda bir asıldır.¹⁹⁰

Mâturîdî ayrıca yetimlerin eğitimindeki sorumlulukta ihsan meselesi üzerinde durur. Yetim çocuğa bakacak kimse bu çocuğa babasından dolayı iyilikte bulunur. Zira onun babası ölmüştür. Babasının başkalarına veya o kimseye iyilikte bulunduğu gibi o çocuğa iyilikte bulunmalıdır. Çünkü o yetim çocuk sevgiye ve baba şefkatine çok ihtiyacı vardır.¹⁹¹

Mâturîdî ayrıca yetimlerin eğitiminin ciddi bir önem arzettiğine ise şu cümleleriyle açıklık getirir; "yetimleri imtihandan kastedilen şudur: yetimlerin bulûğdan önce bütün ibadete alışmaya kadar imtihan edilmesi demektir. Ayrıca mal hukukunu, kıymetini ve korumasını öğrenmelerini sağlama yani bu konuda terbiye verme olarak imtihan edilmelidirler. Şâyet onlar bulûğa erdikten sonra imtihan edilirlerse, bulûğ vaktinde üzerlerine farz olan feraizi ve ibadetleri

bilmemiş olacaklardır. Bu da Allah'ın farzlarını ve Allah hakkını zayi etmek olacaktır. Zira bulûğ vaktinde bunları yapmaya yol bulunamayacaktır. Bundan dolayı Allah yetime bakanlara onları bulûğdan önce imtihan etmelerini söylemiş ki bulûğa erdiklerinde hem Allah haklarını hem de feraizden yapmaları gereken şeyleri bilerek ve koruyarak bulûğa ermiş olsunlar. Dikkatinizi çekerim görülmüyor mu ki; Hz. Peygamberden gelen hadiste babaya çocuğu yedi yaşına ulaştığında namazı emretmesini istemiş, dokuz yaşına geldiğinde dövme ve tedible ayrıca yataklarını ayırmalarını istemiştir. Bunlar kul haklarıdır. Bütün bunlar onlara bazı şeyleri alıştırmak ve bulûğdan önce belli başlı adabı öğrenmesini sağlamaktır. Zira bulûğa erdiklerinde üzerlerine gereken şeyleri bilmiş olacaklar ve onları yapmaya başlayacaklardır. Eğer bu yaştan önce bu vazifelere alıştırmazlarsa hem bazı hakların edası hem de ibadetlerin yerine getirilmesi onlara gerçekten zor gelecektir. Eğer buradaki ibtila bulûğdan sonra olursa o zaman onlara bunun ilminin ve amelinin öğretilmesi anlaşılabilir. Onlarda bu bilgi ve amelle o malları yerinde kullanırlar."¹⁹²

Engellilerin Eğitiminde Sorumluluk

Mâturîdî, Kur'an'da engellilerle alakalı âyetlerin tefsirinde değişik açıklamalarda bulunmuştur. O bu açıklamalarında engelliler için empati yapar ve onların duygu ve düşüncelerini dile getirerek yorumlarda bulunur. O sadece engelliler için empati yapmaz. Engellilerin etrafındaki insanlar için de empati yapar. Böylece o, her iki tarafın bakış açısından hareketle nelere dikkat edilmesi gerektiğini ortaya koyar. Bütün bu ifadelerinde o, engellilere iradi bir sorumluluk şuuruyla davranılması gerektiğini vurgular.

O bu konuda "Kör için bir sıkıntı yoktur, topal için bir sıkıntı yoktur, hasta için de bir sıkıntı yoktur"¹⁹³ âyetinin yorumunda şunları söyler; "engelli olmayan bir insan şefkat ve merhametinden engellilerle beraber yemek yemekte sıkıntı çekebilir ve diyebilir ki; kör birisi yemek yerken yemeğin iyisini kötüsünü göremez hatta iyi olmayan tarafından yiyebilir ben ise iyisini yerim. Ve yine der ki; topal bir engelli oturduğunda düzgün oturamaz ve benim yediğim rahatlıkta yemek yiyemez. Hasta olan da aynı şekilde hasta olmayan gibi rahat yiyemez. Dolayısıyla engelliler kendi aile fertleriyle yemek yemek isterler. Allah bu âyeti onlara ruhsat olsun diye indirdi. Başka bir yorumda, bütün engelliler kendilerinde bir rahatsızlık olduğu için engelli olmayanları rahatsız etmemek



ve bazı şeylerden tiksindirmemek için onlarla beraber yemek yemeyi tercih etmezler. Mesela topal bir engelli şöyle düşünür. Ben topalım bir mecliste iki kişilik yer kaplar oradakilere mekânı dar ederim. Kör şöyle düşünebilir ben onların yemeğinin bozarım hasta da böyle bir şey düşünebilir. Allah bunlar için herkesle beraber yemek yemelerinde bir sıkıntı olmadığını belirtmek için bu âyetleri indirdi.¹⁹⁴

Mâturîdî'ye göre engelli kendisinin farkındadır. Bir engelli kendisi için engel olan meselenin kalkabileceği duygusuyla yaşar ve bunun muhal olmadığını idrakindedir.¹⁹⁵

Mâturîdî yine bir başka yerde bir engellinin yerine kendini koyarak yani empati yaparak onun o engelin kalkması için ya da başka biri ifadeyle o organını tekrar elde etmek için dünyayı feda edebileceğini söyler.¹⁹⁶

Eğitimin Gücü

İnsanın Nefsini Eğitme Gücü

Mâturîdî de eğitimin gücüne yeri geldiğinde vurguda bulunmuş ve örnekler vererek konuyu izah etmiştir. Mesela¹⁹⁷ ona göre her insan başlangıçta cimridir fakat imtilhanla ve tecrübeyle cömert ve sabırlı hale gelebilir. İnsanın fıtratında ihtiyacı olmasa da her şeyi toplama özelliği vardır. Tıpkı küçük çocuklar gibi ihtiyaçları olmadığı halde birçok şeyi toplar ve bunları başkalarından engeller vermezler. Ama eğitimle bu özelliklerini değiştirebilirler.¹⁹⁸

Başka bir ifadesinde, "insan aceleci yaratılmıştır ama Allah ona nefsinin terbiye ederek alıştırmalara (i'tiyad) tabi tutarak sabırlı ve hâlim selim olma imkânını da vermiştir. Kur'ân'a göre insana bir acı isabet ettiğinde çok sızlanır, bir hayır veya mal isabet ettiğinde herkesten meneder ama namaz kılanlar bundan istisnadır. Bu da bize göstermektedir ki, terbiye ve alıştırma (i'tiyad) ile insanın bir halden başka bir hale geçme imkânı söz konusudur. Yine Kur'ân'a göre insan çok cimridir. Bu ilk hal itibarıyla. Sonra riyazet, ta'lîm ve alıştırma (i'tiyad) ile insan çok cömert bir hale gelebilir. Ayrıca insan aceleci ve sızlanan bir karaktere sahiptir. Aynı şekilde bu haller terbiye ile müspet hale dönüşebileceği anlaşılmaktadır. Sonuç olarak Allah insana nefsinin terbiye etmesini, istediği şeyleri yapmaya onu alıştırmasını ve nehyettiği şeylerden onu menetmesini emretmiştir." diyerek eğitimin gücüne ve insanı değiştirebileceğine vurguda bulunmuştur.¹⁹⁹

Mâturîdî'ye göre insan kendi nefsinin terbiye edecek eğitim gücüne sahiptir. Yine ona göre insan, mezmum ahlâk olan cimri, tutucu ve acelecilik üzere

yaratılmıştır. Fakat insan nefsinin terbiye edecek kabiliyete, bu mezmum ahlâkları zıtlarına çevirecek ve güzel ahlâkı elde edecek imkânı da sahiptir. Ona göre, insan, hayvanları ve yırtıcı kuşları, insanlardan kaçan ve itaat etmeyen bir fıtratta yaratılmalarına rağmen terbiye ile kendine hizmet edecek hale getirip ondan istifade ediyor. Aynı şekilde insan da nefsinin terbiye ederse onu yaratılışından çıkartıp kendine itaat eden bir hale getirebilir. İşte o zaman nefsinin yaptırmak istediği şeyler kolay hale gelir. Yine kişi lezzet duyduğu şeylerin sevgisiyle ve elem ve ağrı duyduğu şeylerin nefretiyle yaratılmasına rağmen elindeki lezzetten daha büyük bir lezzeti kazanmak için ilk lezzeti terk edebilecek ve bunlara sabır edebilecek kabiliyette yaratılmıştır. Son olarak ona göre nefislerini terbiye hususunda başarılı olanlar namaz kılanlardır, başkaları değil.²⁰⁰

İnsanın nefsinin eğitebilecek güçte olduğuyla alakalı olarak Mâturîdî, "Muhakkak ki nefis, şehvetlere, lezzetlere meyil ve onlara rağbet duyacak, hoş olmayan şeylerden de uzak duracak tabiattadır. Fakat iradesini kullanarak kendisinin aleyhine olan şeylerden uzak durabilir ve iyi şeylere yönelebilir."²⁰¹ yorumunda bulunarak insanın kendi nefsinin yönlendirebilecek güçte olduğunu vurgulamıştır.

O bu konuyla alakalı ayrıca, eğer insan nefsinin iradesinin gücünü kullanarak iyi yöne tevcih etmezse hevasını ilah edinme gibi tehlikeli bir sonuçla karşı karşıya kalacağını vurgulayarak nefis eğitilmezse tehlikeli olabileceğinden haber vermiştir.²⁰² Mâturîdî nefsin hevasına uymaması için ise bazı çözüm yolları da sunar. Kişi nefsinin hevasından engelleyecektir. Ama bu sözle nehiy değil, bu nehiy onu şehevat ve lezzattan elini çekmektir. Bu engellemeyi sağlamak da ona ahiret azabını hissettirmekle, o azabın elem ve acısıyla korkutmakla olur. Bunu yaptığı zaman nefse hazır şehvetleri terketmek ve ahiret için amel işlemek kolay olur. Mâturîdî'ye göre insanlar nefsinin hevasından terketme hususunda iki çeşittir; bir kısmı ona kahreder ona şehvetlerini vermez. O her zaman cehd ve yorgunluk üzerindedir. Bir kısmı da ona akibeti hatırlatır, ehli taate ne hazırlandığını ve zâlimlerin neyi hak ettiğini bildirir. Böylece bu o nefse rıyan gibi olur. Sonunda ahiret lezzetlerini dünya lezzetlerine tercih eder. Dolayısıyla nefsi bu şeylerden menetmek ancak yukarıda zikredilen şeylerle mümkündür.²⁰³

Mâturîdî'ye göre nefis şehvetlere, lezzetlere meyil ve onlara düşme ve yine onlara bir rağbet duyma üzere, hoş olmayan şeylerden ve şiddetli olan şeylerden uzak



duracak bir tabiatla yaratılmıştır.”²⁰⁴ Bir başka yerde bununla alakalı ise şöyle der; “Çünkü nefis heva ve lezzet ve şehvetlere meyil üzere inşa edilmiş ve bununu üzerine yaratılmıştır. İnsan onun hevaya uymasını akılla menetmeye güç yetirir.”²⁰⁵ Burada Mâturîdî insanın akılla nefisinde bulunan yanlış şeyleri yapmama gücünü de sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Mâturîdî nefisle alakalı ise şunları söylemekte: Nefis insan tabiatının hoşlanmadığı şeylerden kaçır. Bu sebeple de imtihan dünyasında yaşayan insan nefisini yenmeye, onu istediği ve emrolunduğu yöne çevirmeye va'd ve va'id ilkesini hatırlatmaktan başka bir yol bulamaz. Sonunda bu ilkeleri benimseyen mükellef için erdemlilik yolunda nefsin arzu ettiği şeylerden uzak durmak ve büyük güçlülere göğüs germek önemli bir problem teşkil etmez.”²⁰⁶

Mâturîdî'ye göre nefsin bu olumsuz yanlarıyla beraber müsbet bir tarafı da vardır. Ona göre nefsin tanıyan Rabbini de tanımış olur. Çünkü kendi öz yapısını tanıyan kişi, onun sahip bulunduğu işitme, görme gibi arazların inceliklerinden haberdar olmadığı gibi bünyesinde bozulan şeyleri düzeltmesini, ne kadar bir süre yaşayacağını ve hangi mekânlarda bulunacağını da bilemez. Ayrıca kişi fizyolojik ve psikolojik yapısı için söz konusu olan ihtiyaçların ortaya çıkış zamanı ve şekliyle bunları gidermenin mahiyetini de tam manasıyla tesbit edemez. İşte insanın kendi öz yapısı karşısındaki durumu budur. Bunun yanında o (hayatı boyunca) kendine yönelik gözlemlerine dayanarak maddî varlığının süreksizlik ve karsızlığına da tanıklık eder. Evet, kişinin, vücut bulması için nefsinin geçirdiği çeşitli evrelerin yanı sıra var oluşundan itibaren şu andaki zamana kadar yine nefsinin geçirdiği haller bilmesi uzak bir ihtimaldir. Nefsinin bu serüvenini zihninde tasavvur etmesi çok zor iken akıyla bu gerçeği kuşatması da gücünü kat kat aşan bir husustur. Bütün bu gerçekler karşısında, kişi, sahip olduğu özellikleriyle birlikte nefsinin kendisinin yaratıp yönetmediğinin şuuruna kaçınılmaz bir şekilde ulaşır.”²⁰⁷

Eğitime Olan İhtiyaç

Mâturîdî de eğitime olan ihtiyaç konusunda birçok açıklama yapmıştır. Mâturîdî'ye göre “Hayvanlar kendilerine ait özellikleri sonradan öğrenmez doğuştan bilirler. Allah onları bu şekilde yaratmıştır. Fakat beşere gelince o kendini sıkıntıya sokacak şeyleri de menfaatine olacak şeyleri de ancak taallümle öğrenebilir. Beşer ancak taallümle bilebilir. Bu da şu iki vecihten dolaydır; birincisi, imtihan için yani beşer

ta'limle imtihan olunmaktadır. Bu onun lehine bir imtihan içindir. Hayvanlar için bir imtihan söz konusu değildir. İkincisi, insanların bazıları bazılarından ilmi taallüm hususunda faziletlidir. Hayvanlarda ise böyle bir şey yoktur. Küçükleri de büyükleri de bu hususta eşittir.”²⁰⁸

Bir başka ifadesinde insanın eğitime muhtaç olduğunu daha açıkça şöyle dile getirmiştir; “İnsan her zaman ilim talebinde bulunması ve ilim alma özelliğinde olması gerekir. Zira insanların buna ihtiyacı vardır. Mesafeler uzak olsa da.”²⁰⁹

Mâturîdî bir başka yorumunda insanın cimri, aceleci, öfkeli ve bunun gibi kötü sıfatlarla yaratıldığını vurgulamış ve onun bu kötü vasıflardan kurtulmak için terbiyeye ve temrinata ihtiyaç duyduğunu ifade etmiştir. Çünkü ona göre insan eğitime müsait yaratılmıştır.”²¹⁰

İnsan eğitime muhtaçtır. Mâturîdî²¹¹ Allah'ın insanın içine her çirkin şeyin çirkinliğini ve her güzel şeyinde güzelliğini koyduğunu söylemiş ve insanın güzelliğe sevk edilmesi için eğitime muhtaç olduğunu hissettirmiştir.”²¹²

Mâturîdî, özellikle insanlara, birbirlerine nasıl muamele edeceğini konu edinen münazara ilminin ta'lim edilmesi üzerinde durmuş ve buradan hareketle insanın her zaman ve her yaşta belli şeyleri kazanması için eğitime olan ihtiyacını vurgulamıştır.”²¹³

Eğitimde Yöntem/Yaklaşım

Mâturîdî de tefsirinde yeri geldiğince insanlara bazı meselelerin takdimi hususunda değişik metotlardan bahsederek bu meselenin önemini vurgulamıştır. Ona göre insanlara emr-i bi'l-maruf ve nehy-i ani'l-münker'in öğretilmesi gerekmektedir. Bu da lütuf ve rıfkla yani yumuşaklıkla olur. Bu yumuşaklık ve lütuftan maksat, karşı tarafa delili kabul ettirmek, aklına gelebilecek şüpheleri izale etmek ve aklına meseleyi yattırmaktır. Eğer bu konularda “teami”ye girer yani kör gibi davranırsa o zaman yerine göre tehdit ve cehennemle korkutmakla bir yere varılmaya çalışılır: Eğer kibirlenirse ve tabiatının uğursuzluğu anlaşılırsa o zaman dövme ve yerine göre hapisle ta'lim etmeye çalışılır. Bu usul fayda verirse ne ala vermezse onun şerrini insanlardan uzak tutmaya gayret gösterilir.”²¹⁴

Mâturîdî'ye göre eğitim metotlarından bir tanesi de talebeye iltifatta bulunmaktır. Ona göre ilim öğrenen talebeler arasında durumları eşit olsa bile lütuf ve iltifat varsa bu ta'limi kolaylaştırır. İltifat olmazsa eğitim daha zor maksadına ulaşır.”²¹⁵



Mâturîdiye göre bir kâfirle muhatap olunuyorsa zahirle onunla mücadele edilse bile kalben şefkat duyulması gerekir. Bu yorumda bulunduğu yerde şunları söylemektedir; “Hz. Peygamber, ümmetine kâfirlerle ve kötü kimselerle nasıl muamele edileceğini bize ta’lim etmiştir. Zahir de onlarla mücadele edilecek ama kalbinden onlara şefkat beslenecek.” Mâturîdînin bu ifadelerinden anlıyoruz ki eğitimde şefkat beslemek de bir yöntemdir.²¹⁶

Mâturîdî yöntemlerin çare olmadığı durumlarda ise caydırıcı bir üslup olarak şu ifadelerle yer vermiştir; “Herkesçe bilinen bir gerçek vardır ki, bir insan diğer bir insana bir şeyi emretse veya bir mesele hakkında öğüt verse ve bunun fayda vermediğini görse o zaman o şahsa der ki, ister yap istersen yapma, terk edersen bunun zararı senin aleyhine, eğer işlersen faydası sana racidir.” Böylece o, eğitimde uygulanan metotların fayda vermemesi halinde söylenebilecek muhtemel şeylerden bahsetmiştir.²¹⁷

Eğitimde en önemli metotlardan bir tanesi de konumu çok iyi insanları örnek almaktır. Çocuk anne-babasını taklit eder. Yetişkinler için de taklit, önde olan rehber kimseler için geçerlidir. Mâturîdî de bu konuya şu ifadeleriyle yer vermiştir; “Sahabeyi taklit ve onlara ittiba bir esastır. Onları taklit lazımdır, onlara iktida etmek vaciptir. Onlar bir şeyden haber veriyorlarsa veya bir hadis söylüyorlarsa onunla amel etmeli asla terk etmemeli”²¹⁸

Bir başka yerde yine örnek alma hususunda ‘zikir ehlini’ hedef göstermiş ve bunun sebeplerini de şöyle

açıklamıştır. “Zikir ehline sorun ve onları taklit edin. Yani birisini taklit etmeniz gerekiyorsa zikir ehlini taklit edin fakat asla kâfir önderleri ve kitabı bilmeyenleri taklit etmeyin, ehli zikri taklit edin” Mâturîdînin bu ifadelerinden anlıyoruz ki taklit edilecek bir diğer zümre de Allah’ı devamlı zikreden insanlardır.²¹⁹

Mâturîdiye göre eğitim metotlarından bir tanesi de talebeye iltifatta bulunmaktır. Ona göre ilim öğrenen talebeler arasında durumları eşit olsa bile lütuf ve iltifat varsa bu ta’limi kolaylaştırır. İltifat olmazsa eğitim daha zor maksadına ulaşır.²²⁰

Mâturîdiye göre bir kâfirle muhatap olunuyorsa zahirle onunla mücadele edilse bile kalben şefkat duyulması gerekir. Bu yorumda bulunduğu yerde şunları söylemektedir; “Hz. Peygamber, ümmetine kâfirlerle ve kötü kimselerle nasıl muamele edileceğini bize ta’lim etmiştir. Zahir de onlarla mücadele edilecek ama kalbinden onlara şefkat beslenecek.” Mâturîdînin bu ifadelerinden anlıyoruz ki eğitimde şefkat beslemek de bir yöntemdir.²²¹

Mâturîdî örnek alma meselesine farklı bir açıdan yaklaşmış ve bir mezhebe veya dine inanan insanın bu dine veya mezhebe inanma yollarından birinin de taklit olduğunu söylemiştir. Yani başka birisini daha basiretli, daha bilgili görür, kendisi de o makama erişemez dolayısıyla o şahsı basiretinin, ilminin faziletinden dolayı taklit etmiş olacağını vurgulayarak eğitimde örnek alma yöntemine vurguda bulunmuştur.²²²

Dipnotlar

- 1 Ak, A., (2008), *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî Ve Mâturîdilik*, İstanbul, Fakülte Yay., s. 98.
- 2 Ak, A., (2008), 121.
- 3 Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed en-Nesefî, (2004) *Tabsıratu'l-Edille fi Usûlîd-Dîn*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I/359.
- 4 Kutlu S., (2003) “Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturîdî”, *Mâturîdî ve Mâturîdilik*, ed. Sönmez Kutlu, Ankara, Kitabiyat Yay., s. 30.
- 5 Özcan H., *Mâturîdîde Bilgi Problemi*, (1998), İstanbul, İFAV., Yay.,s. 137.
- 6 Mâturîdî, (2005), *Kitâbu't-tevhid* (neşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), Ankara, s.259; a.mlf., [2005] *Kitâbu't-tevhid Tercümesi* (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara, s.211.
- 7 6. Enam, 36.
- 8 Ebu Mansûr Mâturîdî (2004), *Te'vilâtu Ehli's-Sünne* (neşr. Fatıma Yusuf el-Hiyemî), Beyrut., II,113.
- 9 Mâturîdî, (2004), I, 17.
- 10 Mâturîdî, (2004), III, 240.
- 11 Mâturîdî, (2004), III, 568.
- 12 Cemalu'd-dîn Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrerem; İbn Manzûr, (2009), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, D.K.İ., XIII, 366.
- 13 Mâturîdî, (2005) s. 12 (9).
- 14 Alper, H., (2009), *Mâturîdîde Akıl-Vahiy İlişkisi*, İstanbul İz Yay., s. 51.
- 15 Mâturîdî, (2004), III, 178.
- 16 Mâturîdî, (2004), II, 15.
- 17 Mâturîdî, (2004), II, 239.



- 18 Mâturidî, (2004), IV, 11.
- 19 Mâturidî, (2005), s. 254 (208).
- 20 Mâturidî, (2004), II, 243-244.
- 21 Kutlu, S., (2003), s. 36.
- 22 Mâturidî, (2004), c. 2, s. 403.
- 23 Mâturidî, (2004), I, 299.
- 24 2. Bakara, 55.
- 25 Mâturidî, (2004), I, 54.
- 26 Mâturidî, (2004), IV, 20.
- 27 Mâturidî'de akıl-nakil ilişkisi hakkında daha geniş bilgi için bkz., Alper, H, (2009).
- 28 Mâturidî, (2005), s.5 (4).
- 29 Mâturidî, (2004), I, 77. Tefsirde aynı konunun işlendiği farklı âyetler için bkz. 6. Enam, 25 ve 39, 7. Araf, 100, 8. Enfal, 22 ve 56.
- 30 12. Yusuf, 68.
- 31 Mâturidî, (2004), II, 593.
- 32 Mâturidî, (2004), III, 256.
- 33 Mâturidî, (2004), III, 616.
- 34 Mâturidî, (2004), III, 611.
- 35 Mâturidî, (2004), III, 41.
- 36 Mâturidî, (2004), III, 252.
- 37 Mâturidî, (2004), III, 211.
- 38 2. Bakara, 35.
- 39 Mâturidî, (2004), I, 41.
- 40 17. İsrâ, 36.
- 41 Mâturidî, (2004), III, 155-156.
- 42 42. Şura, 52-53.
- 43 Mâturidî, (2004), IV, 418.
- 44 Şekeroğlu, S, (2010), *Mâturidî'de Ahlak*, Ankara, Ankara Okulu Yay., s.99.
- 45 Mâturidî, (2004), I, 227
- 46 Mâturidî, (2004), I, 106, 185.
- 47 Mâturidî, (2004), I, 90.
- 48 Mâturidî, (2004), I, 13.
- 49 Mâturidî, (2005), s. 192 (158).
- 50 Mâturidî, (2005),. 346-347 (277-278).
- 51 İbn Manzûr, (2009), V, 169.
- 52 İbn Manzûr, (2009), XI, 32.
- 53 İbn Manzûr, (2009), IV, 356.
- 54 İbn Manzûr, (2009), IV, 311.
- 55 İbn Manzûr, (2009), V, 252.
- 56 Mâturidî, (2004), I, 258.
- 57 Mâturidî, (2004), I, 616.
- 58 İbnu'l-Manzûr, (2009), VII, 69, ve II, 129.
- 59 Mâturidî, (2004), I, 248.
- 60 Mâturidî, (2004), I, 224.
- 61 İbnu'l-Manzûr, (2009), VIII, 276.
- 62 Mâturidî, (2004), V, 251.
- 63 Mâturidî, (2004), I, 35.
- 64 Mâturidî, (2004), I, 109.
- 65 Mâturidî, (2004), I, 115.
- 66 Mâturidî, (2004), I, 160.
- 67 Mâturidî, (2004), I, 167.
- 68 Mâturidî, (2004), IV, 387.
- 69 Mâturidî, (2004), IV, 387.
- 70 Mâturidî, (2004), IV, 235.
- 71 Mâturidî, (2004), IV, 236.
- 72 Mâturidî, (2004), IV, 261.
- 73 Mâturidî, (2004), V, 516.
- 74 İbnu'l-Manzûr, (2009), VII, 182.
- 75 Mâturidî, (2005), s. 275 (224).
- 76 İbnu'l-Manzûr, (2009), III, 387.
- 77 Mâturidî, (2005), s. 312 (252-253).



ULUSLARARASI İMÂM MÂTURİDÎ SEMPOZYUMU

- 78 Mâturidî, (2004),I, 230.
- 79 Mâturidî, (2005), s. 312 (252-253).
- 80 Mâturidî, (2005), s. 168 (138).
- 81 Mâturidî, (2004), I, 164.
- 82 Mâturidî, (2004), I, 241.
- 83 Mâturidî, (2004), I, 358.
- 84 Mâturidî, (2004), III, 480.
- 85 İbnu'l-Manzûr(2009), III, 216.
- 86 Mâturidî, (2004), I, 357.
- 87 Mâturidî, (2004), I, 357.
- 88 Mâturidî, (2005), s. 571 (461).
- 89 Mâturidî, (2004), III, 588.
- 90 İbn Manzûr, (2009), III, 448.
- 91 Mâturidî, (2004), III, 122
- 92 Mâturidî, (2004), I, 169
- 93 Mâturidî, (2005), s. 584 (472).
- 94 Mâturidî, (2005), s. 172 (141).
- 95 Mâturidî, (2004), I, 65; II, 86
- 96 Mâturidî, (2004), I, 119.
- 97 Mâturidî, (2004), II, 546.
- 98 9. Tevbe, 100.
- 99 Mâturidî, (2004), II, 442.
- 100 Mâturidî, (2004), III, 88.
- 101 İbn Manzûr, (2009), XIII, 480.
- 102 Mâturidî, (2004), IV, 595.
- 103 İbn Manzûr, (2009), I, 245.
- 104 Mâturidî, (2004), II, 120.
- 105 Mâturidî, (2004), II, 344.
- 106 Mâturidî, (2004), II, 440.
- 107 Mâturidî, (2004), I, 164.
- 108 Mâturidî, (2004), V, 208.
- 109 İbn Manzûr, (2009), XIV, 386.
- 110 Mâturidî, (2004), I, 172.
- 111 Mâturidî, (2004), II, 542.
- 112 İbn Manzûr, (2009), XII, 484.
- 113 Mâturidî, (2004), I, 205.
- 114 64. Teğabun, 14.
- 115 Mâturidî, (2004), V, 150.
- 116 62. Cuma, 2.
- 117 Mâturidî, (2004), V, 127; I, 34.
- 118 66. Tahrîm, 6.
- 119 Mâturidî, (2004), V, 179.
- 120 Mâturidî, (2004), II, 13.
- 121 Mâturidî, (2004), V, 453.
- 122 Mâturidî, (2004), III, 98.
- 123 30. Rum, 30.
- 124 Høkeleklî, H. (1996), "Fitrat", T.D.V. Ansiklopedisi, XIII, 47-48.
- 125 30. Rum, 30.
- 126 Mâturidî, (2004), IV, 47.
- 127 10. Yunus, 19.
- 128 Mâturidî, (2004), II, 471.
- 129 Çağrıçı, M., (1989), "Ahlâk", T.D.V. Ansiklopedisi, II, 1.
- 130 Şekeroğlu, S. (2010), s. 161.
- 131 Mâturidî, (2004), I, 53.
- 132 Mâturidî, (2004), I, 324.
- 133 Mâturidî, (2004), III, 292.
- 134 Mâturidî, (2004), V, 376.
- 135 Mâturidî, (2004), IV, 376.
- 136 Abdullah b. Mübarek, Vâôih, el-Mervezî, (tsiz), *Kitabu'z-Zühhd*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, s. 130;Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-Esbehâni, (1405), *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, V, 170.
- 137 Mâturidî, (2004), III, 512.



- 138 Mâturîdî, (2004), V, 207.
139 Mâturîdî, (2004), II, 321.
140 Mâturîdî, (2004), IV, 497.
141 Mâturîdî, (2004), II, 539.
142 Mâturîdî, (2004), III, 449.
143 Mâturîdî, (2004), II, 433.
144 Mâturîdî, (2004), III, 113.
145 İbn Manzûr, (2009), VII, 526.
146 Mâturîdî, (2004), II, 287.
147 Mâturîdî, (2004), II, 486.
148 Mâturîdî, (2004), II, 527.
149 Mâturîdî, (2004), V, 20.
150 Mâturîdî, (2004), V, 230.
151 İbn Manzûr, (2009), II, 730.
152 Mâturîdî, (2004), II, 249.
153 Mâturîdî, (2005),. 157 (127).
154 Mâturîdî, (2005), s. 157 (128).
155 Mâturîdî, (2004), III, 535.
156 Mâturîdî, (2004), IV, 521.
157 Mâturîdî, (2004), V, 260.
158 Mâturîdî, (2004), V, 310.
159 2. Bakara, 31.
160 Mâturîdî, (2004), I, 34.
161 Mâturîdî, (2004), II, 638.
162 Mâturîdî, (2004), V, 5.
163 Mâturîdî, (2004), II, 120.
164 Mâturîdî, (2004), II, 456.
165 Mâturîdî, (2004), II, 560.
166 Mâturîdî, (2004), I, 65.
167 Mâturîdî, (2004), II, 440.
168 Mâturîdî, (2004), IV, 41.
169 Mâturîdî, (2004), II, 344.
170 Mâturîdî, (2004), II, 173.
171 Mâturîdî, (2004), II, 568.
172 Mâturîdî, (2004), III, 529.
173 "Kadınlarınız sizin tarlanızdır, tarlanıza istediğiniz gibi gelin. İstikbal için hazırlıklı olun, Allah'tan sakının. O'na, hiç şüphesiz kavuşacağınızı bilin, bunu inananlara müjdele." (2. Bakara, 223.) âyetinin yorumunda.
174 Mâturîdî, (2004), I, 172.
175 "Ey inananlar! Ellerinizin altında olan köle ve cariyeler ve sizden henüz erginliğe ermemiş olanlar, sabah namazından önce, öğle sıcaklığında soyduğunuzda ve yatsı namazından sonra yanınıza gireceklerinde üç defa izin istesinler. Bunlar, sizin açık bulunabileceğiniz üç vakittir. Bu vakitlerin dışında birbirinizin yanına girip çıkmakta size de, onlara da bir sorumluluk yoktur. Allah size âyetlerini böylece açıklar. Allah bilendir, Hâkim'dir." (24. Nur, 58.)
176 Mâturîdî, (2004), III, 479.
177 66. Tahrim, 6.
178 Mâturîdî, (2004), V, 179.
179 "Milleti ona koşarak geldiler. Daha önce kötü işler işliyorlardı. "Ey milletim! İşte bunlar benim kızlarım, onlar sizin için daha temizdir. (size nikahlıyabilirim!) Allah'tan sakının, konuklarınızın önünde beni rezil etmeyin. İçinizde akli başında kimse yok mudur?" dedi." (11. Hud, 78.) âyetinin yorumunda.
180 Mâturîdî, (2004), II, 542.
181 "Allah'a eş koşan kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin. İnanan bir cariye, hoşunuza gitse de ortak koşan bir kadından daha iyidir. İnanmalarına kadar; ortak koşan erkeklerle mümin kadınları evlendirmeyin. İnanan bir köle, hoşunuza gitmiş olsa da, ortak koşan bir erkekten daha iyidir. İşte onlar ateşe çağırılır, Allah ise izniyle cennete ve mağfirete çağırır ve insanlara ibret alsınlar diye âyetlerini açıklar." (2. Bakara, 221.) âyetinin yorumunda.
182 Mâturîdî, (2004), I, 169.
183 "İnanan, soyları da inançta kendilerine uyan kimselere soylarını da katarız. Onların işlediklerinden hiçbir şey eksiltmeyiz. Herkes kazancına bağlıdır." (52. Tur, 21.) âyetinin yorumunda.
184 Mâturîdî, (2004), IV, 595.
185 Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani el-Ezdi, (2009), *es-Sünen*, Beyrut, er-Risaletu'l-Alemiyye, Salat 26, (494); Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, (2009), *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut, er-Risaletu'l-Alemiyye Salat 299, (407).
186 "Sana yetimleri sorarlar, de ki: "Onların işlerini düzeltmek hayırlıdır". Eğer onlarla bir arada yaşarsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah düzeltenden bozanı ayırt etmesini bilir. Allah dileseydi sizi zora sokardı. Allah şüphesiz güçlüdür, Hâkim'dir." (2. Bakara, 220.) âyetinin yorumunda.
187 Mâturîdî, (2004), I, 164.



ULUSLARARASI İMÂM MÂTURİDÎ SEMPOZYUMU

- 188 "Yetimleri, evlenme çağına gelene kadar deneyin; onlarda olgunlaşma görürseniz mallarını kendilerine verin; büyüyecekler de geri alacaklar diye onları israf ederek ve tez elden yemeyin. Zengin olan, iffetli olmağa çalışsın, yoksul olan uygun bir şekilde yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman, yanlarında şahid bulundurun. Hesap sormak için Allah yeter." (4. Nisa, 6.) âyetinin yorumunda.
- 189 Mâturîdî, (2004), I, 357.
- 190 Mâturîdî, (2004), I, 415.
- 191 Mâturîdî, (2004), I, 419.
- 192 Mâturîdî, (2004), I, 357.
- 193 24. Nur, 61.
- 194 Mâturîdî, (2004), III, 482
- 195 Mâturîdî, (2005), s. 224 (185).
- 196 Mâturîdî, (2005), s. 278 (227).
- 197 "De ki: "Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir korkusuyla yine de cimrilik ederdimiz. Zaten insanlar pek cimridir." (17. İsrâ, 100.) âyetinin yorumunda.
- 198 Mâturîdî, (2004), III, 198.
- 199 Mâturîdî, (2004), III, 329.
- 200 Mâturîdî, (2004), V, 251.
- 201 Mâturîdî, (2004), II, 588.
- 202 Mâturîdî, (2004), IV, 476.
- 203 Mâturîdî, (2004), V, 379.
- 204 Mâturîdî, (2004), II, 588.
- 205 Mâturîdî, (2004), IV, 267.
- 206 Mâturîdî, (2005), s. 157 (128).
- 207 Mâturîdî, (2005), s. 160 (130).
- 208 Mâturîdî, (2004), III, 98.
- 209 Mâturîdî, (2004), III, 242.
- 210 Mâturîdî, (2004), III, 329.
- 211 "Sonra da ona iyilik ve kötülük kabiliyeti verene and olsun ki." (91. Şems, 8.) âyetinin yorumunda.
- 212 Mâturîdî, (2004), V, 464.
- 213 Mâturîdî, (2004), III, 131.
- 214 Mâturîdî, (2004), I, 275.
- 215 Mâturîdî, (2004), IV, 604.
- 216 Mâturîdî, (2004), III, 210.
- 217 Mâturîdî, (2004), III, 202.
- 218 Mâturîdî, (2004), II, 442.
- 219 Mâturîdî, (2004), III, 88.
- 220 Mâturîdî, (2004), IV, 604.
- 221 Mâturîdî, (2004), III, 210.
- 222 Mâturîdî, (2004), III, 122.

Kaynakça

- Abdullah b. Mübarek, Vâdîh, el-Mervezî, (tsiz), *Kitabu'z-Züh'd*, Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Ak, Ahmet, (2008), *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî Ve Mâturîdilik*, İstanbul, Fakülte Yay.
- Alper, Hülya, (2009), *Mâturîdî'de Akıl-Vahiy İlişkisi*, İstanbul İz Yay.
- Cemalu'd-din Ebu'l-Fadl Muhammed b. Mükerrrem, İbn Manzûr, (2009), *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, D.K.İ.
- Ebu Davud Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistani el-Ezdi, (2009), *es-Sünen*, Beyrut, er-Risaletu'l-Alemiyye.
- Ebu'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed en-Nesefti, (2004) *Tabsıratu'l-Edille fi Usûli'd-Din*, Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ebu Mansur Mâturîdî, (2005), *Kitabü't-Tevhid* (neşr. Bekir Topaloğlu-Muhammed Aruçi), Ankara.
- _____, (2005) *Kitabü't-Tevhid Tercümesi* (çev. Bekir Topaloğlu), Ankara.
- _____, (2004), *Te'vilâtu Ehli's-Sünne* (neşr. Fatıma Yusuf el-Hiyemî), Beyrut.
- Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-Esbehâni, (1405), *Hilyetu'l-Evliya ve Tabakâtu'l-Asfiyâ*, Beyrut, Daru'l-Kitabi'l-Arabî.
- Kur'an-ı Kerim.
- Kutlu, Sönmez (2003) "Bilinen ve Bilinmeyen Yönleriyle İmâm Mâturîdî", *Mâturîdî ve Mâturîdilik*, ed. Sönmez Kutlu, Ankara, Kitabiyat Yay.
- Özcan, Hanefi., *Mâturîdî'de Bilgi Problemi*, (1998), İstanbul, İFAV., Yay.
- Şekeroğlu, Sami, (2010), *Mâturîdî'de Ahlak*, Ankara, Ankara Okulu Yay.
- Komısyon, (1988), *T.D.V. Ansiklopedisi*. İstanbul, T.D.V., Yayınları.
- Tirmizi, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Serve, (2009), *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut, er-Risaletu'l-Alemiyye.